

OĞUZLARIN 10. YÜZYILDAKİ BAZI DİNSEL TASAVVURLARI ÜZERİNE

AHMET ATEŞ

OĞUZLARIN 10. YÜZYILDAKİ BAZI DİNSEL TASAVVURLARI ÜZERİNE

"... amaç çoktan sona ermiş bir geçmişini geri
getirmek değil, bu geçmişin sahip olduğu değerleri
gelecek için yeni ufuklar açması adına olumlayarak,
yerel geleneklere herhangi bir değer vermeyi
reddeden hegemonyacı tarih anlayışlarına karşı
gelmektir."

(Arif Dirlik, Postkolonyal Aura, s.64)

Giriş

Bu denemede Oğuzların 10. yüzyıl başlarındaki dinleri ve bu dinin önceki ve sonraki yıllarda değişik coğrafyalarda uğradığı bazı değişim ve dönüşümler üzerinde durulacaktır. Konunun en büyük gücü tekçi bir ideolojik, siyasal, dinsel toplum tasavvuruyla Türkmenler üzerine yazılanların çoğunda Türkmenlere ait kültür, inanç, dil, gelenek görenek kısaca yaşam unsurlarının pek yer almamasıdır. Onlara ait özellikler yazılı anlatılarda yer aldığı da Türk ve İslam başlığı altında belirsizleştirilir.

Başka bir zorluk Türkmenlerin sözlü bir kültürel gelenekten gelişleridir. Bu yüzden onların efsaneleri, hikayeleri, masalları, ağıtları, destanları, türkileri sözlü aktarımla sonraki kuşaklara devredilmiştir. Bunların bugün bilinenleri hakkındaki yazılı kaynaklar Türkmen olmayan kişi ve kurumlar tarafından oluşturulmuştur. Kaynaklar nesnel olarak onları düzenleyenler tarafında yer alırlar.

Zorluklardan başka biri de zamanın ve coğrafyanın farklılaşmasıyla anlatılar da değişikliğe uğramıştır. Anlatılar geçen zamanın ve göçülen yerlerin etkisiyle katmanlaşmıştır. Bir de anlatıların "ötekiler" tarafından yazıya geçirilişinde dönemin dinsel, ideolojik ve siyasal eleğinden geçirilip sunulduğundaki kırılmalar, değiştirmeler vardır.

Türkmenler üzerine yazabilmenin sayısız zorlukların sonuncusu da "Türk tarihi" yazıcılığına (Türkiyeli ya da başka ülkeli) egemen olan devlet merkezci ve seçkinci, genellemeci yaklaşımların yapılan yanlışları gelenekselleştirmesidir. Farklı bir ses daha en baştan bilme/bildirme erklerini ellerinde tutanların gelenekleri ve kurumları tarafından dışlanmaktadır. Bu gelenekçe "tarih yapmak" önceden genel kabule dikte ettirilmiş ezeli ve ebedi "cihan hakimiyeti mefkureleri"nin çevresinde naralar atmakla eşdeğerdedir.

Bu denemenin odağa alacağı bakış en başta tekçi değerlendirmelerdeki belirsizlikleri, sözlü kültürel olguların yazıya geçirilişindeki değiştirmeleri, anlatılardaki katmanların yanlış yorumlarını ve genel kabule indirgenmiş tezlerin bazılarını hedeflemektedir.

Oğuzların 10. yüzyıldaki yurtlarına kısa bir bakış

Oğuzların 10. yy.daki dinlerinden bahsetmeden önce onların 900'lü yılların başlarında hangi coğrafyada buldukları üzerinde durmamız gerekiyor. Bu konuda bir tanık yaygın olarak biliniyor: İbn Fadlan. Kendisi Abbasi hükümdar/halifesinin Orta Volga Bulgarlarına gönderdiği heyette yer alıyor. Fadlan'ın gerçekliği anlatması birçok dolayımından geçmek zorundadır. Önce Abbasi devleti katipliği, sonra Hanefiliği, daha sonra da kendisinden önce yazılıp halifelere, emirlere sunulmuş o zamanlardaki "seyahatname" üsluplarının varlığı. Üsluplar konusu en az önceki dolayım kadar önemlidir. Çünkü yüksek katalara "bahşış koparma umusu" nedeniyle yapılan sunuların ilginçlikleri, ilginç biçimlerde anlatması gerekir. İlginçlik anlatılının duymadığı, bilmediği, beklemediği olgu, olay ya da tevatürler kurulup aktararak sağlanır. Bulgar Hanı'nın eşinin devletin beyleri ve elçilik heyetinin yanında "hiç çekinmeden" bacak arasını kaşımaması, hanın onu kıskanmaması, kadınların erkeklerden hiç kaçgöçe başvurmaması... gibi (Seyahatname, İbn Fadlan).

Fadlan metnini 922 yılında yazdı. Kitap Almancaya A. V. Togan tarafından, Türkçeye R. Şeşen tarafından aktarıldı (Seyahatname, İbn Fadlan). Aslında bu aktarmalar da birer dolayımıdır. Şeşen'in çalışması bir otorite sayılan ve öncelik taşıyan Togan'ın çalışması tarafından en azından etkilenmiş olmalıdır. Bu Şeşen'in dipnotlarındaki (bak. age. s. 41'de 61. dipnot) Togan'a atıflardan tahmin edilebilir. Ayrıca Togan ile Şeşen'in aidiyetleri de metnin gerçekleri için birer ek dolayımıdır. Yanlış(?)mı aktardılar? Bilerek yanlış aktaracaklarına zerre ihtimal vermiyorum. "İdeolojik gerçeklik ve bakış" sorununu açık etmek istiyorum sadece.

Fadlan'a göre Oğuzlar çok açık olmasa da Seyhun ırmağının aşağı akarlarından (Aral'a yakın bucağı) başlamak üzere Aral'ın Doğusu, Güneydoğusu, Kuzeyi, Kuzeybatısı, Kuzeydoğusunda yurt tutmuşlardı. Komşuları Batıda Hazar devleti, Kuzeyde Bulgarlar, Kuzeydoğuda Kıpçaklar, Doğu-Güneydoğuda Samanoğulları emirliği, Güneydoğuda Karluklar bulunuyordu. Buna göre Peçeneklerin bu tarihten önce Karadeniz'in Kuzey bozkırlarına göçtikleri tahmin edilebilir. Peçeneklerden bir topluluğun da Oğuzlara katıldığı ve efsanevi Reşideddin Oğuz boy şemasındaki "Beçenekler/Gök Hanoğulları oba/oymakları(?)"nı oluşturdukları bellidir. Fadlan'ın anlatımlarından o günkü sınırların belirsizliğini çıkarabiliriz. Dünyada ulusal devletler ya da uluslar [Arapça: milletler] henüz ortaya çıkmadığından belirli ve kesin sınırlara ihtiyaç da duyulmuyordu herhalde. Ayrıca küçük savaşlarda bile göçebeler yer değiştiriyor olmalı. Fadlan İslam düşmanı Hazar'dan geçemediği için "kafir Oğuz" yurdu güzergahını, ki herkese güvenilir geliyor olmalı idi, kat etmiş.

Bu sınırlar yaklaşık olarak birçok kaynak tarafından tekrarlanır. F. Sümer "belki de" diyerek esas Oğuz kitesini Ceyhun ile Seyhun ırmakları arasında tahmin eder. F. Köprülü Türk Tarihi Dinisi'nde (1925) yaklaşık olarak 10. yüzyıl için aynı yurttan bahseder. Z. V. Togan, "... Oğuzların merkezi, Sırderya havzasının orta ve aşağı kısımları ile Balkaş gölü etrafı, Uludağ ve Kürtağ mntıkları olmuştur" (Oğuz Destanı, s.144) demektedir. Bu da 10. yüzyıl için belirlemeye çalıştığımız yurtla hemen hemen örtüşür; Balkaş gölü çevresini dışta tutarsak tabii ki. Dıvıçioğlu "Doğu'da Aral Gölü'nden Sütkent'e dek inen Sır-Derya kıyılarıyla Karaçuk dağları arasında kalan bölge (Türkmen ve Karluk'la sınırdaş); Güneyde, Sütkent'ten başlayarak Amu Deryayı Curcan'ın oldukça üstünden kesen, Maveraünnehir'den Mangışlak'a kadar uzanan hattın Kuzey bölgesi (Harzemle sınırdaş); Batıda Hazar Denizi, Kuzeybatıda Çim Irmağı (Hazar ve Peçenekle sınırdaş); Kuzeyde Karakum'un üstü (Kimekle sınırdaş.)" (Oğuz'dan Selçuklu'ya, s. 17) belirlemesini 10-12. yy.a kadar uzatıp Fadlan, İstahri, İdrisi'ye dayandırmaktadır. Hudud al-Alam'dan "Oğuzların kasabaları olmadığını" aktaran Dıvıçioğlu, bunu Amu Derya bölgesiyle -Baratekin hariç- sınırlandırarak kabul eder. Oysa Hudud'un yargısı 10. yy.da Oğuz coğrafyası için kuvvetli görünür.

Kaynaklar Oğuzların Hazar devletiyle savaşlarını 965 yılı olarak tarihlendirirler. "...965 olayları ve sonrasında Selçuk boyunun Boybirliğinden uzaklaştırılması" Hazar'ın Kuzey/ Kuzeydoğusunda olur (editör: Sinör, Erken İç Asya Tarihi, s. 362). Oğuzların Bulgarlarla savaşları 985 yılındadır (age. s.371). Bu olgular yaklaşık olarak Fadlan'ın aktardığı Oğuz yurdunun 60 yıldan fazla bir zamanda aynı bölgede kaldığını işaret etmektedir. 900'lü yılların sonunda da Oğuzların anakitlesi Necef'in uygun adlandırmasıyla Hazarötesinde yurtlanmıştı. Buna ilişkin sayısız tanıklık vardır. Oğuzların 8. yy.da Ceyhun bölgesindeki hareketleri (ed. Sinör s. 365-371) gibi olaylar artık kaynaklarda daha sık yer alır. Sanki Oğuzlar "tarihe" kesintisizce giriş yapmaktadırlar.

Yine de "Oğuzlar kimlerdir?" sorusu bugün de açıkça çözülmemiş olarak görülüyor. Dönemin Arap kaynaklarının bütün Orta Asya ve Batı Asya halklarına "Türk" diyerek başlattıkları gelenek bugün de yaygın olarak sürmektedir. Sorunun varlığına ilişkin tartışmaları aktarmak uzun sürer. Sadece Grosse'un şu uzun alıntısını sorunun belirtilmesi açısından yararlı sayıyorum. "... Guz adı verilen diğer Türkler ise bugün Kırgız Kazaklarının bulunduğu bölge olanBalkaşın batısı ve Aral'ın kuzeyi, Sarısu, Turgay, Emba bozkırlarında yaşıyorlardı. (Minorsky, Hudud al Alem: s.311 ve harita 307). ... Bu Guzarların Semireçye Dokuz Oğuzlarının bir dalı olmaları gerekmektedir, yine bu Guzlardan xı. asırda güney Rusya'nın Uz'ları (Uzoi) aynı asırdaki Persin Selçuk Türkleri ve şimdiki [1939] Türkmenler çıkmıştır.Fakat kesinlikle bildiğimiz şeyler ancak bu kadardır." (Bozkır İmparatorluğu, R. Grosset, s. 56; italikler benim).

Oğuzların 10. yüzyıldaki inançları/dinleri hakkında bazı rivayetler

Fadlan'dan öğrendiğimiz ilk şey Oğuzların arasına İslamiyetin henüz girememiş olduğudur. Fadlan Oğuzların arasında bulunduğu sürece onlara "İslam tebliği"ni iletir. Ama bu etkili olmaz. Oğuz begi biraz meyillidir. Müslüman olamayışında birinci engel halktır. Eğer beg müslüman olursa halk onu beylikten atmakla tehdit etmiştir. Fadlan'ın tebliğindeki İslam'ın "Allah"ı begin kafasını karıştırmış olmalı ki sorar: "Rabbınızın kaç karısı var?" (age. s.36). Fadlan Oğuzların dinlerinden (dinsizler ya!) doğrudan bahsetmez. Ama toplumun töresine ilişkin verdiği örnekler bize onların inançlarını,

doğüstü tahayyüllerini kestirmemizde önemli ipuçları verir. Oğuzlar "zina diye bir şey bilmezler". "Oğlancılık yoktur". Ender olarak böyle bir olay çıkarsa, "evin oğlunu zorla livataya zorlayan Harezmi tüccar"da olduğu gibi, toplumun ağır suç saydığı bu eylemi yapana "çenet ayırma" cezası verilir. "Kadınları çok ahlaklıdır", kocaları onlara sınırsız güvenirler". Bir kadının kocası ölürse onu ölenin yakın akrabalarından biriyle evlendirirler -leviratus-. Bunda sınır öz öğuldür(?). "Suda yıkanmazlar, yıkanmak isteyenlere izin vermezler". "Hastaları topluluklardan ayrı bir yere yerleştirirler". "Ölülerine tören yaparlar. Onları gömerler. Koyunların başlarına vurarak öldürürler." der. Erkeklerin sakallarının olmadığını, saçlarının ve bıyıklarının uzun olduğunu belirtir Fadlan. (age. s. 35-41.)

"Bunlar" der Fadlan, meta[h]ını satarken, "yolunu şaşırılmış eşekler gibidirler. Bir dine inanmazlar. İşlerinde akıllarına başvururlar. Hiçbir şeye ibadet etmezler. Aksine büyüklerine Rabb derler." (age. Notlar, s. 161)

Fadlan 921 yılında Oğuzelinde İslam dininin yayıldığından söz etmemektedir. Ama "tarihçiler" buğulu ve büyüü bir dille Arap vaka yazarlarının hayallerini binlerce satır arasından seçerek Ortaasya'yı 10.yy.da İslamlaştırmakta, Türkleştirmektedir. Ortaasya neresidir (bak. bu konudaki belirsizlikler hakkında Sinör'ün Erken İç Asya Tarihi'ndeki makalesineve karşılaştırdı Divitçioğlu'nun Orta Asya Türk İmparatorluğu'ndaki Hazar'dan Çin Seddi; Sibiry'a'dan Tibet'e sınırlaması), Türkler kimlerdir sorularının cevabı apaçıkmiş gibi davranmakla sanki İslamın ve Türklerin tarihinin sorunları çözüldür. "...Böylece Orta Asya Türk şehirlerine nüfuz eden İslam dini oradan göçebe Türklere yöneldi (Kimlere, neredekilere?) ve kitleler halinde ihtidalar gözlemlendi. Taşkent ve Sayram arasında 10.000 kadar çadır halkının Müslüman olduğu bildirilmektedir." (O. Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, s.225, 226, 231; aktaran: Günay, Güngör; Türklerin Dini Tarihi, s.297). Zaten bu 40-50 bin kişi Türkçü-İslamcı tarih yazıcılarını "kesmediği" için "Tarihçiler 960 yılında 200.000 çadırlık bir Türk topluluğunun Müslüman olduğunu [İstahri?] bildirmektedirler. Birkaç milyon insanın (Çadır nüfusu konusunda 4-5 insan genel bir kabul değil miydi? Biri bir de kaç ne?) birden ihtida etmesi çok önemli bir olaydır ve tarihi bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Bu ihtida olayı Karahanlıların hakimiyet bölgesinde vuku bulmuştur ve buna göre Karluklara ait olması iktiza etmekte; ancak Yama, Çiğil ve Tuhsıları da kapsadığı anlaşılmaktadır. [Yeti mi?] Fakat, anlaşılan bu dönemde Türk boyları arasında benzeri ihtida olayları bir çok defalar vuku bulmuştur." (Günay, Güngör 2007: 293-4. İtalikler benim.)

Türk boyları arasında 1.000 çadırlık bir ihtidanın da 10. yy.ın ilk çeyreğinde (yani 901'de de olabilir, 924'de de,) olduğunu İbn Havkal bildirir. Bu boylar Farab- Kence'de ve Şaş arasında yaşayan Oğuzlardan ve Karluklardandır. Bu rivayet zaten Fadlan'ın anlattığı coğrafyaya uygun düşmez. Oğuzlar değil, Karahanlılar ve 9 Oğuz(Uygur)lar hakkında bir rivayettir.

Oğuzların 10. yüzyılda dinleri/inançları

Hazarötesi Oğuzlarının inançları konusunda Fadlan'ın anlatıklarını aynı yy.dan bahseden rivayetlerle birleştirdiğimizde ortaya çıkan resim şudur: Gökte, yerde ve sularda kut taşıyan nesne, insan ve doğüstü güçler vardı. Bunların bazıları insanları ve toplumu, onların yaşamlarını iyi ve kötü yönlerden etkiliyorlardı. İyilikler sadece göğe, yerin bazı unsurlarına ve suya aitti. Kötülükler ise kara yere ve yeraltına aitti. (Türklerin [?] geleneksel dinlerinde İslamın "Allah" kavramını gören yazarların hepsi doğaldır ki böyle bir çoğulluktan, ikilikten -düalizm- tir tir titrerler. Bazıları da bu ikiliği "dikotomi" kavramı ile aşabileceklerini düşünürler. İyi de Oğuzlar değil; Göktürkler, Uygurlar, Karluklar, Kırgızlar... monoteist bir Tanrı anlayışından ikicilik anlayışındaki Manicilik gibi, Mazdekçilik gibi dinlere nasıl geçtiler o zaman?) Yeraltı ile göküstü arasında dolaşan görünmeyen varlıklar olarak "ruh" diye daha sonraki yüzyıllarda ad koyduğumuz güçler vardı. Yine Oğuzlarda iyiliğin kaynakları "ruh"lar aracılığıyla kötülüğün edicilerine karşı didiniyorlardı. Gökteki Tanrı ve yerüstü iyilik güçleri hep insandan yanaydılar. Bu yandaşlık insanın eylemlerine pek de bağlı değildi. Yine de İyilik Tanrıları dünya ve toplum işlerine pek karışmazlar, gökte sakin bir varoluş sürdürürlerdi (deus otiosus).

Oğuz toplumu inandıkları gök ve yer Tanrılarına [bunlardan birinin yol Tanrısı: sonradan Hızır inancına döndüğüne ilişkin Türkiye Aleviliğinde birkaç motif bulunuyor] çoğunda kanlı kurbanlar adarları. Hayvanları keserken kanını toprağa akıtmazlar, kemiklerini kırmamaya özen gösterirlerdi. Kurbanın kan, bağırsak gibi kısımları toprağa gömülürdü. Kurban töreni sonrası kutsal yemeklerden kalan kemik, sinir benzeri kesimler de ayakaltı olmayan bir yere gömülürdü (Divitçioğlu, Oğuz'dan Selçuklu'ya, s. 18).Türk ve Moğol kavimlerinde daha yakın zamanlara kadar örneklerine rastlanılan insan kurbanı geleneğine ve bunun izlerine Oğuzlardan söz eden hiçbir kaynakta rastlanmaz. Oğuzlarda toplumsal adakların yanında tekil adaklar da vardı. Bunu dil özellikleri açısından 10. yüzyıla ait katlar taşıyıp coğrafya olarak Hazarötesinde geçen bazı Oğuznamelerde görüyoruz. "... depe gibi et yığ göl gibi kırmızı sagdur ulı toy eyle hacet dile ola kim bir agzı dualınung alkışıyla tangrı bize bir müsülman ayal vere". (Boğaç Han Boyı, Dede Korkut Oğuznameleri, haz. Tezcan-Boeschoten 2001: 37 -italik vurgu benim; imlayı değiştirdim. -) Ayrıca yılın bazı günlerinde toplu kurban törenlerine 10.yy.da da rastlanmaktadır. Kurbanlar ırmak kıyılarında, su gözelerinde, ulu/kaba ağaç diplerinde, ulu dağlarda kesilirdi. Yine bazı zamanlarda yemek, yağlı ekmek, meyve sebze gibi yiyecekler insanlara, özellikle çocuklara dağıtılırdı. Ocağa, toprağa, akarsuya yiyeceklerden, içkilerden saçma, "gurdun,

guşun payı"nı verme ibadeti-riti- de bazı rivayetlerde rastlanılan bir olgudur.

Oğuzlar insan öldükten sonra onun ruhunun yaşamına devam ettiğine ve zaman içinde başka bir beden bulduğuna inanıyorlardı. Bu yüzden çocuklarına ölen büyüklerinin adlarını vuruyorlardı. Ad vurma ve çocuğun bir yaşını doldurmasıyla birlikte "ölenin adını kaldırma kurbanı" bugün de birçok Alevi Türkmen köyünde yaşamaktadır. Oğuzlarda cenaze törenleri ve can aşyla ilgili rivayetler çelişik de olsa çoktur. Bunlara dayanarak Oğuzların gündelik yaşamlarında ve kutsal törenlerinde tek tip bir dinsel uygulama içinde olduklarını söyleyebiliriz. Moğol ve Türk kavimlerinden bazılarında ise en azından devlet ve halkın dinleri ve uyguladığı ibadetlerden bahsedilir. Hatta onlarca kaynak devlet ve halk dini/inancı ikiliğinden bahsetmektedir ki, bu sıradan bir olgudur. Fadlan'daki Oğuz beyi ile 8. yy.daki Orhun kaanları arasındaki nitelik farkı önemlidir. Oğuz beyi erksizlikten Müslüman bile olamamaktadır. Devletli Orhun kaanları ise kutları Tanrı tarafından verildiği için "kaan" olmuştur. Kendilerini "Tanrının" temsilcisi olarak sunarlar. Elbette bu olgular farklı örgütlenmiş iki toplumun dinsel ihtiyaçlarının ve despotik toplumların kaan/hanlarıyla "budunlarının" dinlerinin de farklılığını gösterir. Fark bununla da kalmaz; devletin boyun eğdirdiği halkların dinleriyle tek egemen olarak kaan/despotun dinini dikey olarak kat eder. "Tengri ve onun kağan'ı kutsal savaş temelinde doğmatik değildir. Bu savaş sadece Bozkırların anarşisine karşı, küçük beyliklere karşı ve daha da önemlisi çoktanrılı görüşün zorunlu kıldığı yetki çokluğuna karşıydı. ..." (Türklerin ve Moğolların Dini, Roux, s. 118). Devletin göçebelere devraldığı "savaş makinesi" "daha da önemlisi" bu din farklarına da yönelir. Bu yüzden ortaçağın iktidar karşıtı halk ayaklanmalarında yasaklanan dinin inanlarının hep yeri vardır. Dine baskı despotun boyun eğdirdiği halklarda bir varlık yokluk sorununa dönüşür.

Kaşgarlı Mahmut 1074/7[1074'ün son rakamının "7" olarak okunabileceği kabul edilir-] yılında tamamladığı sözlüğünde Karahanlı devletinin dışında yaşayan halkları [kendi halkı Yagma, Çigil, Toksı, Kırgız ve Uygurlar toptan Müslüman olmuş gibi] şöyle betimler: " Tengri. Allah; azze ve celle... Kafirler -Allah'ın gazabı üzerlerine olsun- göğe tengri derler; aynı zamanda azametli gördükleri her şeyi, örneğin bir dağı ya da ağacı da tengri olarak adlandırır ve önünde secde ederler. Bunlar bilge bir adama da tengriken derler. Bunların sapkınlıklarından kaçarak Allah'a sığınırız. (Divanü Lügat'it-Türk, Erdi/Yurteser çalışması, s. 551.) Kaşgarlı'nın sözlüğünün 75-80 yıl, kendisinin 30-35 yıl önceki bir zamanda pek yakınında yaşayan "kafirler"inin Oğuzlar olması, en azından cümlelerin göndermesi Uygurları da kapsıyorsa, onların yurtlarının çoğunu Karahanlılar fethettiklerinden ve de Uygurlarda aynı dönemde Budizmin yaygınlığından Oğuzlar olması gerekir. Bu yakın tanıklıktan da anladığımız gibi Oğuzların kutlu kişileri begleri değil, dedeleri, babaları, ata ünvanlı kişileriydi. Eğer bu sözcüklerin yaygın kullanılışından hareketle bu kutlu ve dolayısıyla kutsal kişilerin baba sözcüğüyle 10. yy. sonundan 15. yy. sonuna kadar ifade edildiğini söyleyebiliriz [hatta bugün de. Bugünkü aile babası Oğuznamelerde "aga" olarak geçer. Bir örnek bak: Uşun Koca Oğlu Segrek, Tezcan-Boeschoten, s.174; Dresden yaprak136a]. Buna başta Yesili Ahmet Baba'nın Hikmetleri 11. yy sonlarından 12. yy ortalarına kadar tanıklık eder.

Babalar, dedeler, atalar Oğuzlarda kutsal temsil ediyordu. Toplulukların yeraltı kötülük güçlerinden korunması; gök, yer kutlu güçlerinin topluluk ve tekillerin ihtiyaç duydukları şeyleri sağlaması için yapılan ibadetler onlar tarafından düzenlenip yönetiliyordu. Dinsel ibadetlerin belirli günlere bağlanması durumu toplumun örgütlenmesinin sıklığına bakılarak ileri sürülebilir. Bazı kaynaklarda belli günlerde örneğin baharın gelişinde, yeni yılın başlangıcında vb. ibadetlerin yapıldığına ilişkin haberler var. Çünkü 10. yy.da devletsiz bir toplum olan ana Oğuz kitesi, baştan beri dünyasal ihtiyaçlarını bu sıkı örgütlenme ile karşılıyor; toplumun sürekliliği yine bu sıkı örgütlenmenin kendiliğinden bir sonucu oluyordu. "Türkmenler ... tarihleri boyunca siyasal bir anarşi (başsızlık) içinde yaşadılar. ... içlerinden Selçuklular ve Osmanlılar gibi en güçlü Türk imparatorluklarının kurucuları çıkmış olan Türkmenlerin kendisi hiçbir zaman bağımsız bir devlete sahip olmamışlardı. ..." (Orta Asya Türk Tarihi, Barthold, s. 326). Aksi bir durumda, babaların dedelerin başkanlığında bir ibadette toplum tekilliklerinin sorgulanması, düşünülmesi açıklanamazdı. "Selçuklu Devleti, zaten kuzeybatısını boşlamış Gazneli Devletini 1040'ta yenmesiyle kurulmadı. Horasandaki zaten devletsiz Oğuzları dizginleyerek (batıya göç ettirerek) kuruldu" (ed. Sinör, age. s. 490). Onlar eşitlikçi toplumlarını ve bu toplumu ayakta tutan dinlerini Selçuklulardan önce geldikleri Horasan'da ve batı coğrafyalarında bu devletsiz toplumlarına borçluydular.

Babalar, dedeler hastalara bakıyor, sevgi büyüleri yapıyor, ruhsal rahatsızlıklarda hayırlı okunmuş nesnelere sağaltımla uğraşıyorlardı. Ayrıca yaşamın her alanında hayvancılıktan tarıma iklim değişikliklerinin zararlarını değişik ibadet yöntemleriyle, toplu yalvarı ve yakarılarla ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı. Yine toplulukların üretim ve kendi sürekliliklerini sürdürmeleri için büyü de içinde olarak birçok yöntemle başvuruyorlardı. Kısaca Kaşgarlı'daki "tengriken"ler onların inançlarına göre bilgilerini gök aracılığıyla alıyorlardı. Bu bilgi kutlu kişinin elinde iktidara, iktidarların despot sozycinlerine değil, topluma hizmet için kullanılıyordu. Bilginin sürekliliğini sağlamak da babaların görevleriydi. Bilgi henüz okullar ve tekkeler olmadığından "Makalat" tarzı din kitapları Türkmenlere Arapça yazılmayıp sözle topluluğa ve babanın çocuklarının en istekli ve yeteneklisine "gizi"yle birlikte aktarılıyordu. "Alevilik geleneksel bir dindir" (Türkler, A. Gökalp, ed. Yerasimos, s. 126). Oğuzların Aleviliğinin "Karahanlı/Samani Müslümanlığı kökünden değil, Samanilerdeki Hanefi, Şafi ile Karmati, İsmaili devrimciliği kökünden etkilenmesi" (914, 954, 961 olayları; ed. Sinör,

s.481) onların toplumsal yapıları ve dinsel görüşleriyle yakından ilgiliydi.

Oğuzlarda şamanizm

Şamanizmin bir din olmadığı Eliade'nin Şamanizm (Le Chamanisme et des Techniques Archaïques L'Extase, 1951) isimli eserinden beri yaygın kabul görmektedir. İnan'ın çalışması ise Şamanizmi Türklerin İslamıktan önceki dini olarak ortaya koyar. Bu görüş, Altay ve Yakut Türklerinin dinleri üzerine 19. yy.'ın sonundan 20. yy ortalarına kadar Rus bilginlerinin başta Radloff ve Anohin olmak üzere vardıkları sonuçtur. "... [bu araştırmalardan sonra] geleneksel Türk dinini Şamanizm şeklinde görmek bir adet halini almış bulunmaktadır. ... bu konuda acelicilik yapıldığı anlaşılmaktadır." (Günay-Güngör 2007: 138). Fakat coğrafya ve halkların farklılığı bir yana, bu belirleme zamansal sınırlandırma belirtilmeden Rum'da Türkmen olarak adlandırılanlara da indirgenmiştir. İnan'da Oğuzlardan birkaç yerde bahsedilir. O da "... Fadlan'ın 922 yılında gördüğü şamanist [?] Oğuzların büyük bir kısmı yarım asır içinde [yani 970'lerde; bu imkansız görünüyor çünkü "kafir Oğuzlar"a karşı bina edilen ribatlar o yıllarda Samanoğulları ve Karahanlılar tarafından bütün hızıyla oluşturulmaya devam edilmektedir.] 'müslüman' oluvermişlerdi." (Şamanizm, İnan 1954:205). "... Oğuzların bile İslamlaşması iki asır boyunca devam etmiştir. Kıpçak bozkırlarının [Oğuz Bozkırı] İslamlaşması x. yy. başlarından xiv. yy. başlarına kadar sürmüştür." (age. s. 206) derken; insan kendine sormadan edemiyor: kankısı?

Şamançı Türkiyeli yazarların içinde İnan'ın özgün bir yeri vardır. Kazan göçmeni olması nedeniyle Rusçaya ve Rus yazarların araştırmalarına hakimdir. Eserinde bol miktarda Altay, Yakut, Moğol ve Tunguzlar çevresiyle ilgili bilgi aktarımı ve etnografik malzeme vardır. Ama Oğuzlar Kızılderililer ne kadar "Şaman dininden" iseler o kadar bu "dindendirler". Elbette Oğuzlar da gündelik yaşamlarında mistik ve sihirsel bir teknik olan şamanlık teknikleri kullandılar. Fakat şamanlık Roux'un belirttiği gibi "Orta Asya'dan çok Sibiryaya özgü"dür. (Orta Asya, s.210). Köprülü de "şamanların merkezi [Feer'e dayanarak] Şarki Asya"dır, der (Köprülü 1925: 64). Bu tekniklerden bazılarına bugün de Türkiye Türkmenleri arasında rastlanmaktadır. İnan ısrarla, "Eski Oğuzlarda, İslamdan sonra, şamanizm geleneklerini devam ettiren ozanlar kopuzu mübarek saymışlardır ..." (age. s. 93-94) derken, Türkmenleri "şaman" dinine kaydetmeyi sürdürür. Ama şaman, baksı, kam, oyun gibi sözcüklere Oğuzlar hakkındaki hiçbir rivayette ve Oğuznamelerde rastlanmaması şamanizmin Oğuzlar arasında ağırlıklı bir yerinin olmadığına minik bir işaret çıkar. K. Czeglédy'nin "Oğuz-Uygur (Tielö) boylarının Kazak Bozkırında yaşayan kolu Tinglingler Güney Sibiry ve Kazak Bozkırlarında Hing-nular zamanında da bağımsızdılar..." (Bozkır Kavimleri, s.86) belirlemesi birçok sorun yaratsa da bildirilen coğrafyanın 10. yy.da Oğuzların yaşadığı yer olması itibariyle din, inanç, dil, töre açısından Oğuzların bağımsızlığını işaret eder. Ayrıca Golden'den Nefce'e kadar aşağı Seyhun ve kuzeyinde yaşayan halkların bağımsızlığı ve özgünlüğü birçok yerde vurgulanmıştır. Bu Oğuzlarda özgünlük şöyledir: "... ne özel ne de genel bir şey vardır, o bir özgündür" (G. Deleuze, Kritik ve Klinik, s.107 -Türkçede 2007 yayını). Yine Czeglédy bu boyların merkezi grubunun 600-618 tarihleri arasında Sir Derya bölgesinde yerleştiklerini Sui dönemi Çin boy kütüklerine dayandırır. Bu boyların Göktürklerin haricinde boy ittifakları olduğunu belirtir ki onların kendilerine özgü bir din geliştirmelerinin toplumsal ve coğrafi dayanaklarını zenginleştirir. (age. s.87).

Bu konuda Kaşgarlı da kam sözcüğünü açıklarken Oğuzlardan hiç bahsetmemektedir. Oysa Divan'da Oğuzların farklılıkları eserin 2. konusudur ve Kaşgarlı yüzlerce yerde Oğuzlardan bağımsız başlıklar halinde bahseder. Ayrıca şaman anlamına gelen burkan kelimesi Kazak-Kırgız baksılarının afsunlarından birinde [geç dönemlere ait olsa da] kötü ruhu korkutmak için geçmektedir. "Burkan geldi, baksı geldi"... (İnan 1954:85). Bu da dil tanıklıklarının şamanlığı hangi toplulukların yaşadığını gösteren minik bir işaretidir yalnızca.

Oğuznamelerde bir şaman çalgısı olarak davul ya da defe hiç rastlanmaz. Bugün Türkmen Alevilerin cem ayinlerinde, hatta Bektaşî ayinlerinde bile bırakın davulu vurmaları çalgıya dahi rastlanmaz. Çünkü davul dindışı sayılır. Dede Korkut Oğuznameleri'nde birkaç boyda "dedem korkut gelüb şadlık [şadlık?] çaldı boy boyladı soy soyladı[söyledi?]" (Kan Turalı Boyu, Tezcan-Boescheten 2001:138 -imla değiştirildi) denmektedir. Dede Korkut bir şaman olsa idi en başta davul çalması gerekmez miydi? Şamanizm çalışmalarından biliyoruz ki şamanların özel giysileri ve kutsal davulları vardı. Oğuzlarda özel giysili bir kimseden bahseden bilinen bir ravi ya da destan yoktur. Ama dedelerin, onların temsilcisi ya da ozanlık dolusu (bazen düste) içirdiği ozan (13. yy.dan sonra aşık/aşuğh)ların sazı kutsaldır. Sazla ilgili bir kayıttta, "... mere kafir dedem korkud kopuzı hürmetine çalmadum [başını kesmedim] dedi eğer elünde kopuz olmasaydı agam başıyçün seni iki pare kılurdum (kılurdum:KLVRDM) dedi ..." (Uşun Koca Oğlu Segrek, Tezcan-Boeschoten, s.174; Dresden yaprakı36a) denilerek sazın dedelere aitliği ve kutsallığı vurgulanmaktadır. Hatta 13-14. yy.lardan beri Türkmenlerde saz Müslümanlıktan esinlenerek, onun kutsalı ile aynı bağlam içinde kalınarak "telli kuran" olarak nitelenmiştir. Kaldı ki Dede Korkut Oğuznamelerde gündelik yaşamın dindışı işleri boyutunda anlatılır. Dedenin kutsallığı onun toplum işlerini kovalarken güçlüklerle karşılaşması durumlarında ikinci düzeyde örtük olarak verilir. Dede sonraki zamanlarda görüldüğü üzere gündelik yaşam içinde saygı duyulan ama diğerleriyle eşit biridir. Hatta öfke anında ona kılıç çalınmaya kalkışılabilir de. Dedelerin bu kut sahipliği Oğuznamelerin yazıya aktarıldığı devirlerin Müslümanlık anlayışlarıyla

kendiliğinden ve doğal olarak donatılır. Dede artık "ol" demez, "Allah'tan dileyen" bir kul taliptir. Dönemin Oğuz dini ya da inançları konusunda Bamısı Beyrek Boyu (Kalecik/Afşar'da Baa Böyrek=Bey Böyrek) katmanların zaman açısından belirsizliği akılda tutularak okunduğunda bol bilgi sunmaktadır. Beyrek'te geçen olayları akla ve İslama uygunlaştırma gayretiyle -melezleme ve moda deyimiyle senkretize (bağdaştırma;kaynaştırma) etme- anlatıcının ya da yazıcının da söylemiş olabileceği, "zira dede korkut velayet issi idi dileği kabul oldu ... delü karçar ... meded aman el aman ... sen benüm elimi sagaldı gör... kız karındaşı beyrege vereyin dedi" (age. s.75 -imla değiştirildi-) gibi bir dolayım kavuşturulur.

Ayrıca Eliade'nin üzerinde durduğu şamanların esriklik verici madde kullanımına Dede Korkut Oğuznameleri'nde yer yoktur. Oğuzlar bilinen bütün zamanlarda alkol içeren içecekleri severek kullanmış olmaları. Gündelik yaşamlarının mitolojiye yansımasında göller gibi "kırmızı" sunarlar toylarında. Ama dinsel uygulamadaki içki yalnız olarak şaman sayılan dedenin bir özelliği değil, topluluğun sınırlı ve kurallı bir dinsel uygulaması(riti)dır. Aksi olsa meyhanenin "Türkler tarafından icat edildiğini" öne sürecek biri bulunurdu. Melikoff ve izleyicisi yazarlar bazı menakıbnamelerde böylesi maddelere rastlamak için "ardıç yaprakları, ardıç tohumu yakma" gibi olguları Oğuzların, 13. yüzyıldan itibaren de Türkmenlerin dinsel yaşamına sokmaktadırlar. Velayetname'de Hırka dağında toplanan "cemde", Hacı Bektaş'ın hiç de esrik bir tasfiri yoktur. Kaldı ki Türkmenlerin dinsel ayinleri şamanların seanslarıyla kaba analogiler kurmadan karşılaştırılmaz. Şamanın kuş teleği takarak göğe uçması ile dinsel hikayelerde anlatılan "ermişlerin turna, güvercin, doğana dönüşmeleri" de farklı bağlamların örnekleridir. Biri öykünmeli görünmeyen bir "mimetik/teatral" yolculuk varsayımına inanma; diğeri "doğrudan inanılan" sahnelenmemiş, toplumun içinde hayatın üretim güçleriyle belenmiş doğaüstü bir olgudur.

Daha sonraki yüzyıllarda -13. yy. sonu 14. yy.başları- Barak Baba için anlatılan şamancı özellik ve uygulamalar ise konu Moğol topluluklarının arasında geçince bir zorunluluktur. Çünkü Moğollarda şamancı yönler 14. yy.da gündelik hayatlarında çok baskındır. Buradan hareketle Oğuzların dini zerre anlaşılabilir. 10. yy.dan itibaren dedelerin, babaların "Barak Baba'nın bütün özelliklerini taşıdığı" söylemek kanıtlanamaz bir tez olur. Barak Baba'nın bir devlet alanı seçerek despotla ilişkisi ve Moğol elçisi olarak gittiği Gilan'da Sünni Müslüman halk tarafından işkence edilerek öldürülmesi bile Oğuzların dedelerinin davranışlarını en azından Barak Baba'nın son dönemindeki tavrından farklı kılar.

Din ne kadar sistemsiz, kitapsız, belirli bir ibadethanesi olmayan bir olgu olduğu dönemlerde bile bir üstbelirleyicidir. Ondaki kutsala tapınma biçimleri (ritüel/tapınma/yükünç) ise din tarafından belirlenir. Şamanizmde görünenler odur ki ilkel toplulukların dinsel inançlarının belirlediği bazı ihtiyaçların "özel" kişilerce belli teknikler kullanılarak giderilmesidir. Bu kişiler şamanın yanında uzun bir çıraklıktan sonra ustalaşırken, dede dede ailesinden gelir. Yaygın olmasa da Angşe Bacılılar'da olduğu gibi kadın analara da rastlanır. Elbet kadın şamanlar da vardır. Hatta kadınsı erkek şamanlar daha namlıdır. Bu teknikler çoğunda toplulukları değil onun tekilliklerini ilgilendirmesi nedeniyle bir "parça" konumundadır. Dinsel bütünlüğün yerine geçirilmemesi gereken "parça"lar, ait oldukları bütünü sadece bir göstergesi olabilir. Bütün ise bir göstergeler zinciridir.

Oğuzların adını koyma gereği duymadıkları, koydularsa da bizim bilmediğimiz adsız dinleri şamanizm de dahil inançlara, ibadet tekniklerine güzergahlar veren bir olguydu. Zamandaş (çağdaş; muasır; contemporary) toplumlarda benzer dinsel, gündelik yaşamsal uygulamaların varlığı Asya kıtasında tek dinin, şamanizmin varlığına kanıt olmasa gerektir. Köprülü 1925'te bugünkü Alevilerin sürekliliği "eski şölen"dir, der (Türk Tarihi Dinisi, s. 142). Ben de "eski süreklilik/yolun" bugün "şölen" diye nitelenen şeyin aslı olduğunu söyleyebilirim. Oğuzların dünya ve toplum işlerinden ayrılmış bir "yol"u 10. yy.da bilmedikleri yalnızca Fadlan'ın metninde bile açıktır. Onlar devletsiz olduklarından, öteyi bile bu dünyayla kurduklarından -mondial?- laikliğe ihtiyaçları yoktu. Bazı çevrelerin bugünkü Alevilik tanımlarının vazgeçilmez laikliğin Aleviliğin içine nasıl sokulabileceğini benim minik imgelemim imgeleyemiyor.

Oğuzlarda totemcilik

Totemcilik her şeyden önce bir topluluğun dünyaya gelişinde bir atahayvana yer verir. Oğuzlarda böyle bir inanç yoktur. Değişik yaratılış efsaneleri ve kaynaklarda Göktürklerde dişi kurt, Kırgızlarda inek ve doğan kuşu, Moğollarda köpek (M. Gizli Tarihi'nde erkek kurt ile dişi geyik), Hunlarda ejder, Yakutlarda ayı, Altaylılarda ayı ve kartal atahayvan olarak geçer. Oğuzların kendilerinin yazıya geçirmedikleri Uygurca Oğuz Destanı ile Reşideddin'de Oğuzların türeyişi "Oğuz Han" ile ilk eşi ışıkızı kadına (Bozoklar) ve ikinci eşi ağaçkızı kadına (Üçoklar) bağlanır. Yazıcıoğlu Selçuknamesi'nde Oğuzların soyu destandaki anlatımla hemen hemen aynıdır. "... oguzung altı oğlu vardı onların adı eşbu tafsil ve tertibce gün ay yıldız gök tak dingiz ve onların tevarihinde oguz namda gelmiştir oguz tamamet iran ve turan ve şam ve mısır ve rum ve giri vilayetleri tutdı ..." (Selçukname; haz. F. İz; Eski

Türk Edebiyatında Nesir, s.516; Selçukname yaprak 8a; yazı aktarımı benim.) Oğuz Kağan Destanı'nın Uygurca metni Yazıcıoğlu metni ve onun kaynakları, İbni Bibi, Ravendi ve Reşideddin'in Tevarih'inden büyük olasılıkla daha sonra yazılmış olabilir. Oğuzların atahayvanından bahseden bir metin halihazırda yoktur. Ayrıca mitlere "... tarihsel olaylar, mitleri 'yaratmak' şöyle dursun, sonunda kendileri mitsel kategorilere alınıp mitleşirler" (K. Marx, Din Üzerine, s.398) önermesini göz önünde bulundurarak bakmak gerekir. Elbette efsanelerden tarihi olguların bazılarını çekip seçebiliriz. Çünkü "arkaik bir şema manevi içeriğini sürekli olarak yenileme yeteneğine sahiptir" (K.Marx, age. s.413). Ama bu işlem bir özdeşlikler, bütünlükler, aynılıklar işlemi değil; olsa olsa farklar, oluşlar, akışlar, kaçışlar ve farklılaşanların ilişkilerini izlemekle olanaktır. Göktürk Ergenekon Destanı'nda kutsal olan börü=kurt; Oğuznamelerde bazı katmanlarda "... kuduz kurtlar evümi dalar gördüm..." (Salur Kazanın evi yağmalandığı ... age. s.53) "kötülük kaynağı" olarak betimlenir.

Totemcilikte toplum yaşamında idollere (küçük heykel put), değişik materyallerden yapılmış temsillere bol miktarda rastlanır. Altay Türkleri ve Yakutlarda rastlanılan ataları temsil eden tözlere[tös], Moğollarda ve Kırgızlarda rastlanılan hayvan ve insan şeklindeki ongon-ata temsillerine Oğuzlarda ve haklarındaki rivayetlerde rastlanılmaz. Dede Korkut'ta bu küçük heykelleri olanlar aşağıları: "yonma ağaç tangırlı köpeğim kafir..." (Salur Kazan tutsak olub... ,age. s.182).

Totemciliğin yalnızca kabile (klan) tipi topluluk hayatında görüldüğü teziyle, Türklerin "tengrisinin" İslam'ın Allah kavramına çok benzediği tezi ise önemli değildir. [Çeşitlemeleri için bak. Ögel, Kafesoğlu, Tanyu, Günay-Güngör.] Yeryüzünde bütün halklar bir dönemlerinde gens, phratry ve tribu (Latince terimler Morgan'ın Ancient Society'den; akt. Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni, s. 99) örgütlenmeleri içinde yaşamışlardır. Elbette bunların farkları vardı. Bir Moğol Oymağı ile bir Oğuz oymağı kuruluşundan işleyişine ve topluluk üyeleriyle oymak kurumlarının ilişkilerine; hatta bir ara kurum/örgütlenme olarak oymağın boy ile ya da boybirlikleriyle ilişkileri önemli farklar gösteriyordu. "Türkleri" totemden ve totemcilikten kurtarmak isterken onların ve Oğuzların kabile [phratry/klan/Moğolca oymak-aymak] örgütlenmesi, anahukuku, yağma ve haraçı tanımadıkları tezleri bilinen Türklerin ve Oğuzların tarihiyle çelişir. Buradan eski[?] Türk ailesinin babahukukuna göre oluştuğunu, Türklerde eskiden beri özel mülkiyetin belirleyiciliğini ve "akrabalığın totem başına göre[Moğollar ve Türkler'de böyledir] değil" kan akrabalığına [Oğuzlarda böyledir] göre oluştuğunu ifadeyle açık bir zamandışılık (anakronizm) doğar. Efsanelerde [Moğol ve Göktürk Ergenekon'unda] ve bilinen belgelerdeki dişi kurt ve asena=aşına kaan soyu açıklanamaz bir hale gelir. Halbuki 13-14. yy.larda Moğol toplulukları için totemcilik (von Gennep'e rağmen) belirgindir. Onların ongonlarından esinlenerek İlhanlı üst düzey yöneticisi Reşideddin Tevarih'inde Rum'da bir aşağılamayı içeren "Türkmen" sözcüğüyle adlandırılan Oğuz boy "kırıkların" daha da kırmak, eritmek, Moğollaştırmak için "ongon kuşlar" yakıştırmış olmalı.

Tarihi rivayetler ve belgelerde tavşan eti yiyen Orta ve Uzakdoğu Asya Türk halkları, örneğin Göktürkler'in (bak: Bilge Kaan yazıtı) karşıtı olarak 10. yy.da Oğuzların tavşan eti yedikleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Dede Korkut'ta bir (?) yerde tavşanın adı geçer ama etini yemezler. "Kara tekür orada bir koru yapdurmıştı uçardan kaz tavuk yörirden geyik tavşan bu havlıya toldurup... uşun koca oğlunun [yolu] bu koruya ugradı ... sığın geyik kaz tavuk kırdılar yediler içdiler..." (Uşun Koca oğlu Segrek... age. s. 167). Bu belirlemeye rağmen Alevi Türkmenlerin 19. ve 20. yy.lardaki rivayetlerinde tavşanın totemliğine ilişkin belirtiler vardır. "... [Yahudilerin] domuz eti yemeleri yasaktı; ... onları öldürmeleri de yasaktı. İlk kural kirliliği anlatıyorsa, ikincisi, daha da güçlü olarak hayvanın kutsallığını anlatır" (Frazer, Altın Dal, c.2, s.55.) belirlemesindeki bütün özellikler Alevi Türkmenlerin tavşanla ilişkilerinde örtük olarak duruyor gibidir. Zayıf ihtimalle Oğuzlar 10. yy. ve önceki zamanlarda komşu Hazar Musevilere etkilenerek [Eski Ahit'te tavşan eti de yasaktı] böyle bir yasağa uymaya başladılar. Böyle ise bir tabu hayvanın verdiği bilinç düzeyindeki iğrenme ve kökendenki atahayvanın etinin totemci yasaklığı yerini sonradan öğrenilen kültürel bir ödünçlemeye bırakır. Altın Dal'da bu süreç şöyle bir yol izler: "... bir insan, atası olan bir hayvan türünün etini yiyemez; ... zamanla bu çelişkili duygulardan biri ötekine baskın çıkabilir ve sonunda egemen olan duygu saygı ya da korku duygusu olabilir" (Frazer: age. s. 57). Bunun olanaklılığı Müslümanlığa giren "mevalilerin" domuz eti yasağında olduğu gibidir. Arapların bu "tabu"yu Musevilikten aldığına dair bilgiler, Araplar dışındaki Müslüman halkların tabuyu Araplardan almaları yasaklı hayvanların yalnızca "totemsel" olamayacağına ve kültürel ödünçleme yoluyla da yasaklanabileceğine kanıttır [Aslında Arap ve İbraniler semitiktir]. Ortaasya ve Hazar Aral çevresinde oluşmuş ya da anlatılan efsanelerde tavşanı "ata" olarak kabul eden bir topluluk yoktur. Saltuk Buğra Tezkiresi'nde tavşanın kılavuzluğu ve tam avlanılacakken ak sakallı bir pire dönüşmesi ise aksine tavşan eti yiyen Karluk, Çiğil, Yağma, Kırgız, Tuksi ve Uygurlara aittir. Geriye kuvvetli bir ihtimal olarak Barthold'un "Oğuzlar 12. asrın sonuna kadar gayri müslüm idi" (Mogol İşgalinden Önce Orta Asya, s.193.) belirlemesinin işaret ettiği zamanda Batıni İsmaili ve Şii dailerinin Oğuzları Hanefiliğin Müslümanlık saymadığı "batını bir yola" çoktan sokmuş olmalarıdır. Bilindiği gibi Karahanlılar dahil orta ve Batıasya halkları güçlü Şii etkilerle Müslümanlığa dahil olmuşlardır. Saltuk Buğra Han Menakıbı(tezkire) Şii motiflerle doludur. Ayrıca Samaniler dahil birçok kent beyliği yönetim düzeyinde bile Şiiliğe girmişlerdir. Oğuzların Emevilere karşı İçasyadaki bütün Batını hareketlere geniş boyutlu katılmaları; dolayısıyla Batını ve Şii etkiler tavşanı bir Oğuz "totemliğinden" çıkarıp Batınsal akımların "tabu" alanlarına katar.

Türkmenlerin 11.yy.ın başında İsmaililerle çok yakın ilişkileri vardır. 10. yy.da Azerbaycan, İran'ın Kuzey, Kuzeybatısı, Doğusunda "Karmati yanlısı

İsmailik yaygındır" (Daftary 2005:252-258). 1045 yılında Buğra Han'ın yaptığı/yaptırdığı İsmaili katliamı da (age:318) Oğuzların anagövdesinin bulunduğu coğrafyayla sınırdadır. "Batnilik Oğuzlarda İslam öncesi yaygındır" (Köprülü, Türk Tarihi Dinisi, s.142). İsmaili Batni etkiler İran Selçuklularının kuruluş yıllarında da kendini gösterir. Tuğrul Bey ile Yinal Bey çekişmesinde "Yinal'ın Besasiri[Şii Buveyhi]ile Mısır Fatımilerince[Şii] desteklenmesi... [Tuğrulun yakın çevresi dışındaki anakitle]Türkmenlerin[in] Yıncılığı..." (age:307) ile ilgili sayısız kayıt vardır. Bu yalnız siyasal düzeydeki bir tercih değil, Abbasi ve Selçuklu yönetimlerinin Hanefiliğine karşı da bir seçimdir. Yine aynı dinsel ayrımlıklar Kutalmışoğlu Süleyman Bey ile İran Selçukluları yönetici beyleri arasında da vardır. 12. yy. boyunca Horasan, Harzem, Maverünnehr Batni akımların güçlendiği yerlerdir. Edip Ahmed'in "Hakayık"ındaki kötümserlik Köprülü'ye dayanılarak, "... Sencer'in, İslam geleneklerine yabancı göçebe Oğuzlarla mücadeleleri, putperest Karahitayların İslam dünyasını tehdidi, Batni cereyanların güçlenmesi, Maverünnehr'in iç durumunun istikrarsızlığı, Harzemşahların rekabeti, anlaşılan Edip Ahmed'e bu kötümser, dar ve mutaassıp dünya görüşünü telkin etmiş ..." (Günay-Güngör 2007:324) dedirtmektedir. Yerli tarihçilerin Rum'daki döneme ilişkin genelleyici "Şii eğilimli Süleyman Bey" işaretlerinde bu Batniligi -7 imamlı Nizari İsmaililiği- görebiliriz ki, İmam Cafer kaynaklı zorda kaldıkça başvurulan "takiyye" hariç Batniler 8. yy.dan beri hiçbir coğrafyada Şii -12 imamlı- "olmadılar." Böylece Rum'a gelmeden önce Oğuzlar arasında görülen tavşan eti yasağının batni İsmaililik kaynaklı olabilesinin imkanları görülmektedir. İsmaililerdeki yasağın da Daftary'nin "İsmaililerin öğretileri[ni]... bazı İslami olmayan daha önceki gelenekleri ödünç almış olmaları" saptamasına (age:218) bağlanabilir.

Oğuzlarda damga

Geçimlerini hayvancılıkla sağlayan halkların boy/boybirlikleri halinde yaşadıkları dönemlerde elbet her alt birimin kendilerine özgü "damgaları" vardı. Toplumun altbirimini oba olarak kabul edersek, oba yapısının devamı o toplumun varoluşunu sağlayacağından gündelik yaşamın üretilmesi Oğuzlarda sürünün korunmasına bağlı kalacaktır. 10. yy. için Reşideddin'in listesi üzerinden yazarsak, Oğuz toplumu en küçük -minimal- olarak kurgulandığında Bozok ile Üçok adı verilen iki boylu bir birlikti. Boyların içinde 3'er oymak bulunuyordu. 3 Sağ ve 3 sol oymağın 4'er obaları vardı. Oymaklar kurucu atalarının adlarını taşıyor ve efsaneye göre sağ oymaklar ve sol oymaklar kendi içlerinde öz kardeş, aralarında ise ana- ayrı üvey kardeştiler. Sınırları kesin olmasa da yaylak ve kışlaklarda gündelik yaşamın sürdürülmesinde birinci sırada yer alan davarların -koyun, keçi- kulakları "eng" denilen oba nişanları, daha sonraları da boybirliği yapılarının devletler tarafından dağıtılmasıyla ocak/aile nişanlarına göre dilinirdi. Tavukların ise tırnakları kesilerek englenirdi.

Burada çıkan ilk sorun damga ile "eng" in farklarının açık olmaması. 11. yy.da Kaşgarlı Karahanlı coğrafyasında, "Atlara ve başka hayvanlara vurulan damga. ..."yı dag olarak açıklıyor. Bu kelime Türkmenler arasında hala canlı. Buradan bazı hayvanların; at, eşek, katır, deve ve sığırın bir metal kalıp ısıtılarak dağlandığı çıkar. Çünkü Kaşgarlı, "tamga. hakanın ya da benzer birinin mührü." demektedir. Tamgalı ise, "bir kişiye tahsis edilmiş küçük sofrta. ... bu mühür, Hakan dışındaki kimselerin o masadan yemek yemesini engellemek için vurulur." der. Karahanlı kültürü ve halkın geçimlik ekonomisinde at başta gelir. Moğolistan kökenli kültürlerde atın yaygınlığı ve takas yoluyla ticareti belirleyici olmuştur. Çünkü bozkırın devletli toplumlarında at, devletin komşu boyları, devletleri "hakimiyet altına alma"sının savaşçıyla birlikte önde gelen temel araçtır. Doğrusu bozkır savaşçısı, at ve birkaç basit savaş aracından ibarettir. Çin yıllıkları tarihin birçok dönemindeki bu at takas/alışverişini sayılarına ve takas değeri olarak ne kadar ipeğe karşılık olduğunu belirtir. Atçılıkla geçinen "savaşçıların" dışında kalan topluluk birimleri ise at sürülerini damgalamış olmaları. Karahanlı, Uygur, Moğol coğrafyalarında at eti, sütü ve kırmızın tüketim yaygınlığı burdan çıksa gerektir.

Oğuzların gündelik geçimlerinde ise koyun, keçi/sürü önde gelir. Deve ve devecilik atçılığa göre daha öndedir. Oğuzca/Türkmencede koyun, keçi ve bunların "yavrularıyla" ilgili açık, belli birçok kelime bulunuyor. Oğlak, keçi, çebiş, teke, gidik, kuzu, toklu, şişek, koç vb. Yine bu hayvanların vücutları, organları, hatta bazı organların kısımları dilde ayrı ayrı sözcüklerle "adlandırılmıştır." Davarların hastalıkları, sağaltım yöntemleri, sevdikleri otlar, yemedikleri otlar vb. Türkmenler tarafından uzmanlıkötesi bilinir. Diğer hayvanlar ise ikincildir. Yüklettir, binittir. Burada Oğuzların göçebe yaşamında koyun keçi sürüsünün geçimlik, devenin [az da olsa katır, eşek] yüklet, atın binit olarak yer aldığını belirtelim.

Dede Korkut Oğuznamelerinde birçok yerde bu durum açıkça belirtilir. " Kafir eydür kazanung kapulu dervendde on bing koyunu vardır şol koyunları dahı götürseng kazana ulu hayf ederi düng dedi ... altı yüz kafir atlandı koyununug üzerine lıgar vardı ... kafir eydür südi peniri bol kaymaklı çoban kazan begüng dünlüğü altun ban evlerini biz yıkımızız tavla tavla şehbaz atlarını biz binmişüz katar katar kızıl devesini biz yetmişüz ... çoban eydür ... altundagı alaca atun ne ögersin [geçimlikte en altta olan] ala başlu keçümce gelmez mana ..." (Salur Kazanun evi yagmalandığı..., Tezcan-Boeschoten, s.52; imla değiştirildi.) Burada "ulu hayf etme" aracı olarak sürünün seçilmesinin maddi temelleri bulunuyor. Hikayede develer ise yedilerek götürülür ve önemli kavga sürünün götürülmesi üzerinedir. Koyun göçebelerin her şeyidir. Sütünden yağdan peynire keşe onlarca yiyecek elde edilir. Tahıllarla süt ürünlerinden yapılan yemekler Türkmen mutfağının temelini teşkil eder. Yünden yataktan giysiye; içinde kaldıkları evden, evin -çadırın- tabanına

serdikleri kilime, keçeye, halıya; gündelik işlerde kullandıkları ip, iplik, urgan, torba, heybe, çuvala kadar onlarca gündelik eşya yapılı; örülür, dokunur. Oğuz göçebelerine göre koyun keçı kutsaldır. Yaygın olarak toplantılarda ve ibadetlerde [Oğuzda bunları ayırmak ne derece uygun olabilir?] koç kurban edilir. Bazı hayvanlar da kut taşır ve kurban edilebilir. Zaten kurban kut taşıyan "bir simge"dir. 10. yy.da Oğuzların koyun, deve ve atın erkeğini kurban ettikleri Oğuznamelerde birçok hikayede geçer. "aruz ... begler heb gelsün dedi Taş oguz begleri hep yıgnak oldu ala bargah otakların düze dikdi atdan ayırır deveden bugra koyundan koç kırdurdu ... beglerine ağırlık edüb toyladı..." (... Taş Oguz asi... age. s. 189, imla benim). Dün [?] Alevi Türkmenlerde uygulanan, ama üzerinde pek durulmayan "kurbanlıktan razılık alma" töre ve töreni kurbanın kutsallığını somut olarak gösterir. Kurbanlar

-dini toplantı-da [Aslında toplantı kendiliğinden dinselidir; cem=dernek kurma, derlenme ve ayindir: cem ayini sadece bir berkiştirmedir.] delil uyandırıldıktan sonra yapılan törende meydana bırakılan kurbanlıklar topluluk karşısında "rıza işaretini" vermediği zaman o hayvan kurban edilmez ve yerine başka bir koç/koyunun "rızası" sorulur.

Kaşgarlı'da Oguz maddesi "Bir Türk kavmi;Türkmen." diye açıklandıktan sonra, "Her biri hayvanlarına vurdukları ayırt edici bir damgaya sahip yirmiiki koldan oluşur. Bu kollar birbirlerinin hayvanlarını bu damgalarla tanırlar." (Divan, Erdi-Yurteser 2005: s.355) diye devam eder.

Bu bilgilerden şunları çıkarabiliriz. Oğuz örgütlenmesi 11. yy.in başında 22 ya da daha az -çünkü Kınık 965'ten önce ayrılmış olmalı. Bak. 965 Hazar devleti ile Oğuzların savaşları- "kol"lu bir yapıdadır. Bu kol kavramını türkmen maddesindeki "kavim" ile eşleştirip yorumlarsak, Oguzlar Kaşgarlı'nın uzağındaki Aral-Hazar'da 20'ye yakın "birimin" oluşturduğu bir boybirliği idi. Kaşgarlı "qol'u [bedenin bir organı] kol", "oba'yı kavim (Oguz lehçesi)" olarak açıkladığına göre toplumsal örgütlenmede birimler çoklukla kendi içlerinde ve birkaç birimle kandaş, boybirliği ise bazıları kandaş olmayan birimlerle oluşturulan siyasi bir birlikti. Bunu B. Atalay'ın Divan çevirisinde geçen "boy: kavm, kabile, aşiret, hısım. Oğuzca." (Divan, c. III. s.141)daki "hısım"dan hissedebiliriz. Örneğin Beçenek ve Çaruqluq[?] kandaş değildi. Tanık Dede Korkud'daki "it beçene" yle didişmelerin aktarıldığı katman Peçenek boyu -8 birimli yapı- ile Oğuz boyu -24 birim?- nun savaşlarının [900'lü yılların başı?] tortusu olsa gerek. Ayrıca Ebul Gazi'nin listesindeki Oğuz boylarının "hizmetçisi" durumundaki Türk boyları kandaşlığı sınırlandıran, boybirliğinde kandaşlığı zorunlu olmaktan çıkaran bir olgudur. Ama Ebul Gazi bu boyların Oğuz'un oğullarından hangilerinin oğulları ve hangi cariyeden türedikleri bilinmez dedikten sonra, bir üvey kardeşlik hasil eder. Bu da 20 yy. başlarında Kazan Tatarı entellektüellerde yaygın olan Tatarlar ve Moğolların Türk ve Türkmenlerle kardeş oldukları kanısının öncülüdür. Kafesoğlu bildiğim kadarıyla sadece Moğollara bazen itiraz eder. Cengiz Han konusu bir sempatiyle es geçilir. 13. yy. Rum'unda başta Karaman Türkmenlerinin Moğollara karşı direnişi Aksarayi, Mevlana, İbni Bibi vb. tarafından şiddetle aşığlanılır. Bugün de konu Çingiz Han Moğollarına ve Timur'un Özbeklerine gelince kimse pek sesini çıkarmaz.

Oğuzların 10. ve 11. yy.in başında yaşadıkları yurtlarında boy/boylarbirliğinde Kıpçakların Kanglı boy kalıntıları yanında diğer boylarından da kalıntıların olması kuvvetli ihtimaldir. Bugün Türkiye'de Kıpçak, Kıcak, Kıcık, Kılçak, Kıvşak, adlı köyler olduğu gibi Hancağız, Hançalar, Hanlı, Hançılı, Hançıplaklar, Hanlar, Hankendi, Kangırlı, Kangallar gibi yerleşimler de bulunuyor. Ayrıca Kıpçaklıkları bilinen yerleşimler de bulunuyor. Kıpçak Türkçesi ile Türkmençe arasında ödünçleme sözcüklere bol miktarda rastlanması sadece 13. 16. yy. Mısır Memlükleri dönemiyle açıklanamaz bir olgudur. Yine Bizans döneminde 11. ve 12. yy.larda Rum'a yerleştirildikleri rivayet edilen Kıpçakların bugünü bilinmesi de bu dil etkileşiminde payı olsa gerektir. Ortaçağın Codex Cumanicus'u bugün de Türkmenlere tanış gelir. 10. yy.da Oğuzların Kıpçaklarla savaşları bu birlikteliği dışlayamaz. Ebul Gazi "... şimdiki birçok kavimler, ... Oğuz Han neslinden değildiler..." dedikten sonra bunları "Kanklı ve Kıpçak ve Karlık ve Kalaç"lar diyerek boybirliğine katar.

Kaşgarlı Oğuzları iyi bilseydi, "Bunların şefi qınıq'lardır; şimdiki [Karahanlı] hakanlarımız da bu koldandır; ... " diyemezdi. Eğer bunu bir Yagma, bir Çigil bir Tuksi Türk'ü [ya da Karlık] o yıllarda duysaydı, Kaşgarlı'nın dediğini gülere tekrarları: "Ol meni oguzladı: O, beni Oguz olarak düşündü ve onlarla ilişkilendirdi." (age. s.355)

Kaşgarlı'nın "damgalarını" daha sonra Rum'da hatta günümüz Anadolu'sunda beglik tuğlarında, halılarda, kilim desenlerinde bulanlar şu soruyu cevaplamalıdır: bunlar bir ihtiyaçtan çıkan hayvan damgaları mı, yoksa Kaşgarlı'nın birim adını bir zorunluluktan dolayı koyamadığı -değişkenlik, dağılım, toplumu yeteri kadar tanımama vb.- boyların simgeleri mi? Devletsiz bir toplumda bunlar siyasi altgücün "simgesi" değil sınırdaş ve yakın yaylaklarda yazlayan "altkavimlerin" (Kaşgarlı: 355) koyunlarının karışmasını sağlayan işaretler olmalıydı.

İki noktayı açığa çıkarmak Oğuzların nasıl oluyor da farklı bir din geliştirdiklerini bize sıradan bir oluş olarak getirir. Önce bu damgalar sürü için eng ise ve dilimlemeyle kulaklara konuluyorsa, Kaşgarlı'nın belirttiği damgalardan en fazla yedisi kulağa açılabilir. Bunlardan 2-3'ü de biraz zorlamayla olur. Karışık ve çoklu işaretler hem kolay değildir hem de hayvana fazladan acı verir. Bunlar Kaşgarlı'daki "işaretlerin" inanırlığını zedeler.

İkincisi U. Oflaz'a göre 1550'lere doğru (bak. Oğuzname-Kökenler...) Oğuzun babaevinin, onun efsanesel küçük oğlu Yıldızoğullarının elinin (Kızılırmak'ın akışına göre sağda kalan, yay içinde kalan yurtlar) dağıtılmasıyla son bulan örselenmiş boybirliği, bence taa 900'lü yıllarda bozulmaya başladı.

Dede Korkud'daki şu parça boybirliğinin bozulmaya başlamasını 16. yy.dan çok öncelere götürür. "aruz [Taşoguz= Bozok boyunun beyi; Bayındır'ın dayısı] eydür mere kılbaş [İçoğuz=Üçok boyunun, Bayındır Bey'in casusu] ol vakt kim üç ok boz ok yıgnak olsa ol vakt kazan evin yagmaladurıdı suçumuz neydi ki yagmada bile olmaduk dedi hemişe kazanung başına bunlar gelsin [Kılbaş Bozokları sınamak için düşman baskını varmış gibi yardım çağrısı getirir] tayısı aruzı dayım ana tursun biz kazana düşmenüz belli bilsün ... emen [Bozok beyi] eydür ya sen ne cevab verdüing aruz eydür ki mere kavat biz kazana düşmenüz didüm emen eydür eyü dimişsin." (İç Oguza Taş Oguz asi olub..., Tezcan-Boeschoten, s.188-189). Burada Bozok beylerinin ve topluluğunun Üçoklara "adavet eyledikleri" çok açıktır.

Peki bu yapılar neden dağılmaya yüz tuttu? İnanırlıkları din neden gevşedi ya da başka dinlere "girdiler"? Obaların englerine ihtiyaç kalmamaya başladı. Obaların kız aldıkları ve kız verdikleri (başka bir oba) yapılar içerden ve dışarıdan yapılan saldırılarla bozuldu. Çünkü kandaşlığın o zamanki temel birleştirici değer olması, çünkü ortak üretim ve tüketim, çünkü ortak savunma düzenleri yani obalı yapılar şiddetli arzuların saldırılarıyla bozulmaya başladı. "... -açgözlülük, zevk düşkünlüğü, cimrilik, ortak mülkiyetin bencil yağması gibi- en aşâğılık çıkarlardır; eski sınıfsız toplumu kemiren ve yıkulmasını sağlayan şeyler -hırsızlık, zor, kalleşlik, ihanet gibi- en utandırıcı araçlardır." (Engels, age. s.116).

Bilindiği gibi içevlilik Türkmenlerin toplumsal bir özelliğidir. Mac Lennan'ın 19. yy ortalarında yaptığı sınıflama "... bütün aşiretler, içinde evliliğin yasak olduğu (exogames) aşiretlerle, yasak olmadığı (endogames) aşiretler biçiminde, ikiye ayrılırlar... Kandaş akrabalık üzerine kurulu gensin [oba] bulgulanması ve bundan gens üyelerinin birbiriyle evlenmelerinin olanaksız olduğu sonucu çıkması, bu deliliğe bir son vermiştir" (Ailenin... Kökeni, F. Engels, 12. baskıda s. 102). Bu olgu bugün bile bizzat böylesi bir evlilik yaptığı düşünün Türkmenler tarafından da yanlış anlaşılmıştır. Bozok boyunun [Gün Han oymağının Kayı?] obası; Üçok boyu Dağ Han Oymağının Salur obasına kız verirdi (bak. Oğuzname s.188-189; Aruz ile Kazan'ın akrabalığı: dayı ile yeğen; Dış Oğuzdan Bicanoglu Deli Karçar [Kayı obası?] ile İç Oğuzdan Bay Büre Hanoğlu Beyrek: kayın ile enişte. Kayı'nın kız aldığı oba ise belki Gökoğlu Çepni/Çetmi idi. Dağoğlu Salur Kazan ile Gökoğlu Bayındırkızı evlidir. Dede Korkut'ta belli evlilik örnekleri obalararasıdır. Sonra bu mükemmel yapı nüfus artışıyla ve onun sonucu yurdun genişleme zorunluluğuyla değişime uğramış olmalı. Ama 10. yy. öncesi ve sonrasında hiçbir zaman Kayı obası kendi içinde evlenemezdi; en yakın Günoğlu Bayat obasıyla evlendi belki. Çünkü Efsanenin göğünden yere indiğimizde, yani obaya; bir ebe ile bir dededen inen -kardeş, kız kardeş- temel kandaşlık biriminin obası ki ortak sürü, ortak yaşam, ortak gelecek... buna dayanıyordu. Bu da "Lennan'ın endogamik aşiretini" en azından Ödipusçu yasağın bilindiği M.Ö. 5000 [Eski Ahit tamıklığı; Sofokles Kral Ödipus'u yaklaşık MÖ. 5. yy.da yazdı] yıllarına öter. Boybirliğinin temeli herkesçe kendiliğinden doğallıkla uyulan bu yasağa, obacı evlilik yasağına bağlıydı. Bundandır ki, Oğuzda kadına miras yoktur. Olsa gereksiz olurdu; çünkü aslanan kadının ya da erkeğin varisliği değil obanın varoluşunu sürdüren geçimliklerin obada kalmasıydı. Kadın ve erkek eşitti; [yakın] bugün de medeni kanunun işaretiyle Türkmen Alevi ailesinde "mal" erkekte kalıyor görüngüsündedir. Ama gerçek bu değildir (yolgardaşlığı kurumu, obanın kalıntısı maddi soy sopun/sülalenin görünmeyen gelenekleriyle yoksul köklü ocakların tüttürülmesi için kalan malın ocağa bırakılması; bak dipnot 28...). Obadan evlilik yoluyla ayrılan kadın çeyiz götürürdü. Buna obanın armağanlaştığı mal davar dahildi. Obaya gelen gelin de aynı kurallara uyardı ki böylece diğer kandaş obaların da sürekliliği sağlanırdı.

Alevi Türkmenlerde 20.yy boyunca görülen "kız değişme" geleneği de böyle bir varoluşu sürdürme töresinin kalanı olmalı. A ailesi kızını B'ye verip oğluna B'den kız alması; oba yapıları yüzlerce yıl önce dağıtılmış olsa da kimsenin sezemediği bir töre bu durumlarda da alttan alta işliyordu sanıyorum. Örneğin Kalecik/Afşar bakiyeleri Sulakyurt/Kavurgalı bakiyeleriyle ya da Mahmudiye/Yeşilyurt (obasını bilemediğim) bakiyeleriyle kız değişmeye girerdi. Nüfusu azalan obalar ise kayın evliliği (leviratus-soluratus: ölen erkeğin eşinin kayınıyla ya da erkeğin akrabasından bir erkekle evlendirilmesi ile ölen kadının yerine kadının kız kardeşinin ya da teyzekızının gelin gelmesi; çoğunda çocuklara teyze olarak iyi bakacağı anlayışıyla) ile diğer obalardan içgüveyisi alma töresine uyarlardı. Çocuğu olmayan kadına kız kardeşinin birkaç çocuğu varsa birini verme uygulaması da yaygındı. Bu akışlarla oba nüfusça çok artarsa iki obaya ayrılarak oymakbirliğine ve onların oluşturduğu boybirliğine katılımını sürdürürdü. Yeni oba ayrıldığı

obanın kız kardeşi obası (torun?) sayılmış olmalı. (Okuduğum destansal, halk hikayesel, dinsel metinlerde ve Osmanlı kayıtlarında geçen oba, cemaat isimlerinden böyle bir duygulanıma varmış olmalıyım; yanlış? Belki.)

Böyle bir yapının yetiştirdiği insanların güzelliği 1870'lerin sanayicisi Engels'i coşturur: "ve bütün saflığı ve yalnlığıyla, bu gentilice örgütlenme, ne hayranlığa değer bir yapılaşmadır! Askersiz, jandarmasız, polissiz, soylular sınıfı yok, ne kral, ne hükümet, ne vali, ne yargıç, hapissiz, davasız, her şey düzenli bir biçimde gider. Bütün kavgalar, bütün çekişmeler, ilgili kimselerin topluluğu gens ya da aşiret ya da kendi aralarında çeşitli gensler tarafından bir sonuca bağlanır... çoğu durumda yüzlerce yıllık bir töre [Oguz töresi, ben ekledim], her şeyi önceden düzenler. ... böylesine bir toplum ne erkek, ne kadınlar yetiştirir; buna, bozulmamış yerlileri [Türkmenleri, ben ekledim] tanımış bulunan Beyazlar [bazı devlet yöneticileri, Niğde kadısı Ahmetgiller değil, ben ekledim], bu barbarların kişisel onur, doğruluk, karakter gücü ve yiğitliğine duydukları hayranlıkla tanıklık ederler " (age. s.113,114) diye yazar.

Burada Alevi Türkmenlerin en gelenekçi "Oğuzlar" olarak hala -tahmin ederim ki- yaptıkları evliliklerin baskın çoğunluğu (% 95?) neden "Alevilerle" (Türkmenlerle?) olmaktadır, diye sormak zorundayız. Bu soruya en azından mantıksal tutarlılığı olan bir cevap veremezsek neden Türkmenlerin dinlerinin "heteredoks, senkretik, heretik" değil (böyle olmayan bir din mi var?); Batıni, Velili, Dedeli/Ocaklı ve bununla birlikte toplumsal eşitlikçi, özgürlükçü, çevreci, hayvancı; evet hayvan haklarından yana -kurban? bak razılık-, insancıl, toplumcu ve de egemenlik karşıtı (muhalif değil, çünkü Türkmenler bir iktidarın halefesi(!) olmadılar hiç) olduğunu anlayamayız. "Mum söndü" usuzluğu Türkmenlerin 10. yy.dan beri karşılaştıkları bir "olgu" olarak, Oğuzların kandaş boylarını zerre anlamamış Türkmen olmayan Farisi, Arabi, Kürdi, Türki ya da güzel melezliklerini sanki bir alt derece imiş gibi saklayıp Türklüğe irca eyleyen "mülkün nizamları"nın ve onların kılavuzluğunu seçmişlerin sayrılıklı düş/düşüncelerinden başka bir şey değildir. Başka bir soru da "neden Alevi Türkmenlerin içinde yaşadıkları toplumlarda, o toplumların zorda kaldığı evrelerde o toplumların yönetim aygıtları tarafından saf kan Türklüğü, Farşlığı, Araplığı, Bulgarlığı, Helenliği icat ediliyor acep?" [Aruz'un Kılbaş'a sorusunun çeşitlemesi].

Kınık boyunu 1000'li yılların başında Taşkent çevresinde ve Müslümanlığa girdiklerini beyan ederek Karahanlı beylerinden yurt istemelerinin gösterdiği gibi ve aynı yıllarda Horasan (Hazar'ın Güneyinde Balkan ya da Balhan Türkmenleri 1020'li yıllarda Güneş Ülkesindeydiler) ve Harzemde Gaznelilere sığınan Oğuz boy parçalarının varlığı boybirliğinin dağılmasının hızlandığını açık eder. 1071'de Alparslan'ın Harzem seferinin hedeflerinden biri yakınlardaki kent ve köylere çılgınca saldırılara/ılgarlara başlayan Oğuz boylarıydı. Aynı yıllardan 20-25 yıl öncesinden başlayarak bugünkü Doğu, Güneydoğu Anadolu, Azerbaycan, Gürcüstan, Ermenistan Oğuz boy parçalarının dolaştıkları coğrafyalardı. Öncesinde de Karadenizin Kuzeyinden Konstantinopol'e kadar Oğuz bakiyeleri dolaşıyordu. Demek ki boyların "damgalara", boyun ortak mülkiyetindeki koyunların kandaş boyların koyunlarına karışmasını önleyen damgalara "22 boy" düzeninde ihtiyaç kalmamıştı. Ortak mülkiyet? Eğer 22 boyun/kabilenin koyunları 22 damgayla ayrılıyorsa, her boy/kabilenin koyunları tek bir işaret taşıyorsa sürünün ortaklığını göstermez mi? Sonra engler bir araya gelip "parçalardan" karışık -heterojen- yeni birimler oluşturan ve kısa sürede dağılan (bak. P. Lindner, s. 155-157) ama kesinlikle eski yapıların "törelere" benzemeyen törelerle yaşayan "Arapların cemaat ya da kabile" dedikleri yapıların ailelerine ait engleri oldu. Ve 1980'lerde "yürümeye takati kalanların" da gecekondulara göçüyle Türkmence "eng" sesi (1928'deki alfabeyle "en" olmuştu) yitti gitti. Bugün bu sesi eskiden duymuş telaffuz etmiş bing kullanmış bir " köksüz kentli" hatırlamıyor. Yeni kuşaklar içinse sözlükteki "en" hiç de ilginç değil; Google'da "eng" aramayı akıl etseler bile eğer varsa sonuna kadar okuyabileceklerini hiç sanmam! Ama ya Arif Dirlik gibi küskünlerin epigraftaki mırıltıları!

Sonuç yerine Dede Korkut söy söylesin!

Golden, Denis Sinör'ün Erken İç Asya'sına verdiği makalesini "Arap kaynakları susar; [Dede Korkud] destan konuşur" diye bitirir. "azrayil eydür mere deli kavat manga ne yalvarursın allahu tealaya yalvar menümde elümde ne var men dahı bir yumuş oğlanıyım dedi deli domrul eydür ya pes can veren can alan allahu teala mıdur [Azrail:] beli oldur dedi [Domrul] döndü azrayile ya pes sen ne eylemeklü kavatsın sen aradan çıkıl men allahu tealayla haberleşeyim dedi..." (Deli Domrul... age. s.118)

D. Avcoğlu Türklerin Tarihi'nde (1999) Kadı Ahmed'in yazdığı - O. Turan nakli- Tabduklu Türkmenlerinin "cinsel konukseverlik"lerinden bahsederken "ideolojik gerçeklik"i belirlemeye devam eder: "... topluca aşk törenlerini anlatırlar. 'Mum Söndü' bunun zamanımıza kadar uzayan kalıntılarıdır." Cilt 1, s.227 [italikler benim.] Gerçekte mumsöndünün kaynakları geçmişte var mıdır, bu kaynaklar değişerek mumsöndüyü ne zaman yaratmıştır, mumsöndü bugün [1999] nerde vardır... bunları Avcoğlu merak bile etmez. Mumsöndü onun "ideolojik gerçeğidir" Kadılıktan başka bir işe yaramayan Ahmed'lerin "gerçeği" olduğu gibi.

Türk tarihinde biliyoruz ki bütün yeni dinler ilkönce kaan soyu tarafından benimsenir. Sonra da devlet olanakları kullanılarak yukarıdan aşağıya zorlanarak yeni din yayılır. Türklerin girdiği Manicilik, Budacılık, Nesturilik, Mazdekçilik, Musevilik, İslamlık... bu yolu izlemiştir. Oğuzlar bu toplumsal ve siyasal yapıdan başkalık mı arz ediyordu? Fadlan'a göre evet, ediyordu.

Bu soru çokboyutludur. Çeşitli türlü kullanılışa uygundur. Bir kullanımını Fadlan yapar: "kafir adam!" Boyutların biri de begin ihtiyacı olmayan bir nesnenin teklifi, bugünkü doğrudan pazarlama tekniklerinden biri karşısında pazarlamacıyla "dalga geçişidir." Başka bir olasılık kendi tekeşli dünyasıyla "Rab"bın üstdünyasını kıyaslama tutkusudur. Fadlan der ya; "Oğuzlar her işlerinde akla başvururlar. ..." İtaat ve kayıtsız teslimiyetin dünyasıyla sorgulayan bir dünyanın karşılaşmasında "medineli" Fadlan medine kuramamış beşe üstten bakar: bilgisiz kafirler. Geriye bilgilerle dalga geçip konukseverliğin inceliğiyle -Oğuzların kibarlığıyla ilgili onlarca tanıklık var- çaktırmadan onların pazarlamacı ağızlarını sulandırıp uğurlamaktır. "Ben müslümanlığı isterim ya, şu halk denen "bilgisizler" yok mu!..." Bütün bilgiler gibi ve bahşişinin eserini sunduğu katlarda bollaşması için Fadlan durumu eksik kavrar ve çıkarı gereği eksik kavratmaya çalışır.

Bu haberde bir çeviri sorunu olduğunu düşünüyorum. Eğer sorunun kaynağı Fadlan'ın yanlış anlaması ya da "tevatürü" değil ise, bu olguyu "akan ya da durgun suda yıkanmama" olarak onarmalıyız. Biliyoruz ki Oğuz'da su kaynağı kutsaldır. 1980'lere kadar Alevi Türkmen kültüründe su içerken çömelmek, oturmak ve bir eli başa koymak görülebilir bir gelenektir. Bunun Kerbala kültü ile ilgisi yok. Suyun kutsal ve kutlu oluşu inancından dolayı böyle davranılır. Kutsallık o denli bağlayıcıdır ki "su içene yılan bile ilişmez". Bir el başa konarak kutsala teslim olunur, kutun yeri onaylanır... Bugün de Türkmen kültüründe su kaynağına işemek, sümkürmek gibi eylemler töredışıdır/inançdışıdır. Oğuzlar çimmeseler, gıyesilerini yumasalar 150 yıl sonra başka bir kültürçevresinde yazılmış bir kitapta "Er yundu (Oğuz lehçesi -?-)" (Kaşgarlı Mahmut, Divan, s.711; Erdi, Yurtsever 2005) yazılmazdı.

İslamcıtürkçü yazarlar, değişik Türk kavimlerinde ve Oğuzlarda Tangrının bu konumundan hiç hoşlanmadıklarından değişik kaynaklarda bulunan küçük bilgilerden İslamın "Allah" anlayışıyla "Tangrı-Tengri" anlayışını eşitleyip bu kavimlerin İslamiyetten önce İslami tasavvurlar taşıdığı inancındadırlar. Onlar için Tengriler evlenmez -antihierogamik, mücerred; Fadlan'a sorulan Allahın karısı varmı, sorusunu hatırlayınız-, gök ile yerdekiler arasında bir çekişme yoktur, iyilik ile kötülük güçleri ayrı değildirler -aksi için bak 9. yy. Harzem Mutezilesi- vb... bunların bir kısmından eserlerinin bazı yerlerinde Günay ile Güngör de şikayetçidir: "... din bilimi mensuplarının ülkemizde son dönemlerdeki araştırmalarında, bilhassa eski Türk dinini [?] "İslamileştirme" eğilimine, objektif bilim adına olumsuz bir gelişme olarak işaret etmek gerekir. (Türklerin Dini Tarihi, s.51) Tezcan-Boeschoten s.288'de 10. ve 19. dipnotta "Yzm. MSLM'N yerine bütünüyle yanlış olarak YTM'N (ilk harf ye olarak da okunabilir)." diyorlar. Schmiede 2000:22-23'te aynı yerleri "Bir yetman oğul... ve bir yetman ayal vere!.." diye okumuş. Dresden yazmasında kelime bana çok açık geldi: BTMA'N. Kelime önceki "bir" kelimesiyle aynı biçimde bir "B" ile yazılmış. (Bak. Dresden Yazması, 9a.) Batman bir ağırlık ölçüsü ki 2 okka ile 8 okka arasında gelir (bak. Okyanus Sözlük) ve kullanıldığı coğrafyaya göre değişirdi. Afşar/Kalecik'te 1970'lere kadar 1 batman yün 3 garaokka=3.750kg. sayılır fakat pazar alışverişlerinde kg. kullanılırdı. Yatak yorgan yapılıırken kullanılacak yün evde saklanılan birkaç taşla oluşturulan batmanla ölçülürdü. Bir kanıt da Yazıcıoğlu Ali'den: "... afv taleb ettiler ve razı oldular sultan [Sancar]a her evden anlarung batmanıyla [BTM'NYLH] yedi batman[BTMN] gümüş vireler..." (age. yaprak 41a; yazı- aktarımı benim.) Tezcan-Boeschoten çalışmasında yetersizlik değil ideolojinin "yamuk nesnesi" ve akademinin otoritelerinin gölgesi dans ediyor olsa gerek. Çünkü Tezcan'a Oğuznameler konusunda çıraklık edemeyecek ve ondan hayli öğrenmiş ben bile "Müslüman" Türkmenin adak kurbanını "şarap"la aynı toyda birarada düşünemez ve batman görünen ve olması gereken kelimeyi "Müslüman" okuyamazdım. İhtimal hata Gökyay ile Ergin kaynaklıdır. Türkiye Alevilerine gelince, Hazarötesindeki ellerindeki gibi bugün de yaygın olarak adaklarında dolu sunarlar. "Kımız"a gelince, bu konuda Oğuznamelerden ve 10. yy.daki Oğuz topluluklarının çevreyle ilişkilerinden, tarım ürünlerini çevre topluluklardan takasla elde etmelerinden, bütün bozkır kavimleri gibi kısmi bir tarım yapmış olmalarından -Asya'nın o karlı kışlarında koyun ne yiyebilirdi ki?- ve "tüccarı bol -Hudut al Alem-" olduğundan dolayı şüpheleniyorum. Çünkü Oğuznamelerde şarap kelimesi baskın düzeyde yaygın kullanılıyor. "... ol taglarumuzda bağlarımız olur ol bağların kara salkumlu üzümü olur ol üzümü sıkırlar al şerab olur ol şarabdan içen esrük olur..." (Deli Domrul, age. 117, imla değiştirildi.)

"Denizli'nin banliyösü Yeşilköy'de yüzyıllardır süren bir gelenek bu yıl da yaşatıldı... İnanışa göre adak kesilmediği yıllarda çay[Gerzele] kuruyor, ... bu nedenle her yıl Nisan ayında tüm köy ortaklaşa adak kesiyor... (Yeni Asır, "İki bin kişinin adağı" 17 Nisan 1985. Akt. Umar 1998:352)

İslamtürkçü yazarların ortak yöntem yanlış ezberlerimizden dolayı bu cümleyi anlaşılmasız kılabilir. Önce Türk denilen kavimler arasında "ortak bir din

anlayışı" bulunamazdı. Sonra "Türkleri" kapsayan "geleneksel din"den bahsedebilmenin zamandışılık ve coğrafyadışılık olmadan mümkün olmadığını belirteyim. 8. yy Göktürk "Tanrısı" ile Yakutların "Ürüng Ayı Toyon"u, Uygurların "Küntangrı, Aytangrı"sı, Altaylıların "Bay Ülgen"i Oğuzların "Çalap"ı özdeş tanrılar olabilir mi hiç? Türkiye Cumhuriyeti'nin Diyanet'inin 90 bin resmi cami, Kuran kursu, i.h.liseleri, ilahiyat fakülteleriyle Osmanlı dinsel kurumlarından tevarüs ettiği çalışmalarını sürdürmesine rağmen %99'luk Müslüman bir ülkede din anlayışlarındaki özdeşlik[?] o zamanlarda hiç bağlantıları olmayan Yakutlar ile Göktürkler arasında kurulabilir miydi gerçekten?

Oğuzlarda ise boy beyini ve diğer beyleri liyakat belirler. " Korkut ata... ayıtdı... kim at bilmekte ve ata tımyar etmekte bilgeyese ve yancugunda sıyrımdan ve kavdan ve çakmakdan ve anduzdan ve at gözine koycağ otdan bulunur olsa ve kalanı ondan korkar ve utanur gibi olsalar ve ir avanagin ve uyan söküğün düze ve dikebilse ve yay kurmakta ve sarmakta bilir olsa anı o bölige aga ideler... bing ve tümen içinde kankası bahadır ve ayş görmüş ve çeri kolayın bilir ve savaşlar sınımış kişi olsa anı bing begi ve tümen begi ideler..." (Yazıcıoğlu, age. yaprak 15b, yazıaktarımı benim).

"Oğuz devletsizdi. ..." Oğuzlar, Agadjanov, s.62. "... Hazar denizinin doğusundaki bozkırlarda Oğuzlar da onların torunları olan Türkmenler de kendi aralarında devamlı savaşmışlar bir türlü siyasi birlik kuramamışlardır. [8/9. yy. için?]" Orta Asya Türk Tarihi, Barthold, s. 93.

Bugün Türkiye'de yaşayıp yollarını sürdüren Alevilerde düşünlük her tarihsel kurum gibi değişip dönüştü. Modern ve geçmodern zamanlarda devletsiz toplum düşünemediğimizden yol süren sürdüren dedelerin verdikleri cezalar elbette "gizli" uygulanıyor. Gösteri cemleri dışında gerçek cemler için kaymakamlardan izin istenmiyor. [Haberleri olsa ne olur acaba?] Mahkemelere dede cezaları onaylatılmıyor... İşte bugün bile devlete rağmen bunları uygulayan toplulukları anlamayan Alevilik "araştırmacılarının" çoğu dedeleri ve babaları eski zamanlarda en azından "oba beyi" yapıyor. Tezlerinin ilgisizlikleri katmanları 7. yy.a uzanan Oguznamelerde ve yaşayan Alevilikte açıkça belli. Oguznamelerdeki birçok "boy"da dedelik görevi ve işleri Bayat boyundan Korkut Dede'nin olduğu besbellidir. En azından açık olarak Bayındır, Salur boylarında [Bozok'tan -taş/dış Oguz- bahsedilen metinlerde odak Üçoktur. Ve onlardan yana bir Bozok anlatılır. Bak Dresden yazması yazıaktarımı 12. boy, ...Taş Oguzun Ası oluşu...] sadece Bayatlı bir dede anlatılması üzerine düşünülmesi. Günümüzde dede çıkaran Türkmen boy kalıntılarından bazıları bellidir. Beydili (Hasan Dede Ocağı), Gargın (Dede Gargın Ocağı), Bayat (Şah İsmail ve sonraki şahların Bayatlı dedelerinden bahsedilen kayıtlar var; Erdebil Ocağı?), Çetmi (Saru Saltuk Ocağı) ve Bayındır (Torhasan/Durhasan Ocağı) ... (Ağaçeri teorilerinin kalabalık bilgileri içinde Tahtacı dede ocaklarının -Yanyatır, Emiroğlu- Torhasan Dede'ye çıktığı seçilemiyor. Bu da "Ağaçeri Türkleri"nin Bayındır boybirliği içindeki Türkmenlerden olduklarını gösterebilir bir işarettir. Ağaç işleri yapmak insanları "Ak çeri" de yapamaz mı? "... Tahtacı adıyla karşımıza çıkan ... göçebelerin bunların[ağaçeri]torunları olduğunu sanmıyoruz." -Roux, Türklerin Tarihi, 243. Roux'un Akdeniz bölgesi "Tahtacıları" üzerine bir saha çalışması bulunuyor; eseri ne yazık ki bulamadım.-)

Hace Bektaş Baba'nın Arapça bilip bilmediği bir yana, ölüm tarihinin bile tekkenin girişine 1964'te "1337" yazıldığı ve hala kaldığı bir toplumda; Bektaş Baba'nın neden "Makalat"ı Arapça yazdığına düşünmeden inanan Alevi Alevilik araştırmacıları, dönemin ideolojik ve siyasal kampanyalarından pay alan ve 1983'te "Kürt Türkleri" üzerine yazı fıskırtan dedebaların peşinden koşuranlardır. En azından bir kısmı? (Çok yol aldık mı? Hala üniversitelerde "bilim" yapan nadiratın dışında kimse Kürttürklerinden bahsetmiyor ama, aynı kişiler ve yetiştirdikleri akademi üyeleri fakülte kürsülerinde "Kürtleşen Türkmen Oymakları" listelerini durmadan çoğaltmakla uğraşıyorlar. Hatta Türkmen oymakları içinde bulunan Kürd önadlı, sonadlı -Kürt Mihmadlu, Karaca Kürt vb.- oymak adlarını öncülleri gibi değiştirmekteler: Kurt Mihmadlu, Karaca Kurt! -Billahi bu kurt da renkten renge boyanmaktan usanmış olmalı-).

Hatırladığım kadarıyla demeliyim, çünkü denemeyi başvuru kaynaklarının çoğunun olmadığı bir mekanda yazmaktayım. Elimde sadece kısa notlarım bulunuyor.

Aslında "Türklerin şamanlılığı"yla ilgili İnan'dan önce geniş bir literatür vardır. Birçok nedenden dolayı bunlara yaygın olarak başvurulmaz. İttihat Terakki Cemiyeti bu çalışmaları 1913'te başlatmıştır. Baha Said, Gökalp, Köprülü, Yörükkan gibi yazarların siyasal ve siyasikültürel çevreleri onlarca makaleyle Türkçülüğü çoktan hayli işlenmiş bir olgu yapmışlardır. Devletin "dr. Fraylıç-mühendis Ravlig"inin yazdığı Türkmen Aşiretleri -yayın yılı!- 1918 [Naci İsmail Pelister, Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürlüğü görevlisi ve istihbaratçıdır] bile bu olguyu açık açık gösterir. Ama İnan 1950'lerde yayınladığı çalışmasıyla sonralarda popülerleşmiştir. Bunda 1980 faşist cuntasının uygulamalarının ve İslamtürk Sentezi yayıncı kurumlarının etkisi haylidir.

Destan'ın Paris yazmasınının 13-16. yüzyıllarda yazıya geçirildiği tahmin ediliyor. Destanla ortak motiflere Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Ebul Gazi'de rastlanıyor. Ayrıca Radloff'un 1896'da yayınladığı, Bang-Arat tarafından 1932'de Almancaya, (İngilizce çeviri P. Peliot,)1936'da Türkçeye çevrilen Oğuz Kağan Destanı, ağırlıklı 9 Oğuz=Uygurlar'ı anlatır. Destanın yazıya geçirilişi aşamasında Moğollar Uygurları çoktan siyasal ve kültürel olarak eritmişlerdir. Bundan dolayı destanda Cengiz Han'ı, Mete Han'ı, Güntekin ile Bilge Kaan'ı ve onların devletli toplumlarını kısacası isteyen istediğini bulabilir.

Türkçe yazarlarda kavram belirsizliği ve karmaşası egemendir ya da bu üçlü örgütlenme farklı dillerde kavramlaştırılır. Çevirilerde de yine benzer kargaşa vardır. "Gens"i Moğolca [Türkmence? Kaşgarlı Oğuzca der] oba, "phratı"yı Moğ. oymak ve "trubi"yi Moğ. ulus olarak (Ligeti'nin Bilinmeyen İç Asya'sına göre...); "Türkçe"de kullanımı kısmen yerleşmiş olan oba-oymak-boy kavramlarıyla ifade edebiliriz. Klan-kabile-cemaat bana göre aynı

kavramlardır. Şubeden efsanesel Oğuz örgütlenmesine göre Bozok, Üçok'u anlamalıyız. Aşiret ise siyasal bir örgütlenmeye gönderebilir; tıpkı boy gibi ya da boybirliği gibi... bilindiği gibi her siyasal örgütlenme devleti göstermez. Cemaat konusu kullanıldığı dönem gözönüne alındığında bir sebeple geleneksel yapılarını dağıtmış, onların yerine yeni katılım ve ilişkilerle kurulu/yaşayan "bakiyeler"dir. Ama sosyal bilimlerde cemaat (:Gemeinschaft) modern öncesi toplulukları ya da modernizmde hala geleneksel kalan ya da kapalı dinsel toplulukları işaret eden genel bir kavramdır.

"... andan sonra eger beş yüz yıl ve bing yıl ve on bing yıl oğlanları togıb vücuda geleler ve anaları yiri ve orununa oturalar bu yusun [YVSVN] ve töre ve yasak ki benden yadigar kalır saklayub ayruksunu etmiyeler..." (Yazıcıoğlu, age. yaprak 16a, yazıaktarımı ve italikler benim).

"Türkmen adı Oğuzları aşığılamak için, Beyhaki ve Gerdizi tarafından kullanılıyor. fakat xiii. yy.da genel kabul görüyor" (F. Sümer, Oğuzlar, s. 127).

Oğuz boylarının 24 ongonu kaşgarlı dahil hiçbir kaynakta geçmez. 14. yy.da Reşidettin herbiri etçil kuş olan boy ongonlarından bahseder. 15. yy.ın ortalarına doğru da Yazıcıoğlu kuşların adını vermeden şöyle yazar: "... erkil hoca anıng tertibine meşgul oldu ... her boya bir canavarı [Yazıcıoğlu'nun canavarı çok önemli] mahsus ettiler ki anlarung oykunu ('VYKVNY) ola ve bu lafuzung iştikakı oynukdandır ('VYNVKDNDR?) ki ol zamanung türkesince kutlulukdır şöyle ki oynuk bulsun dirlermiş yani kutlu olsun dimekdir ve adet ve töre oldur ki her canavar ki bir büyük oykunu ola çün anı tafavülçün mübarekliğe muayyin etmişlerdir anga kast etmiler ve anung etin yimiye ... ol boylardan her kavim kendi oykunun bilürler ki oguz böyle muayyin etdi ki her vakit ki şilan [bu kelimedede Ş'den sonra Y=1, i varken nasıl şölen okunur? Özü, Osmanlı yazısını mekdeb medrese görmeden bellemeye beyhude çalışdım da anlamaya sorarım!] ve hon döşene ve toy ve düğün ve dimek ola ve aış üleşdireler tavarıng kankı endamı ve sınığı boyung ne ola ... her birinin hissesi malum ola ... biri biriyle niza ve kavgıl komak itmiyeler ve ol yigirmidört boyung adları ki asılda anlarung adıdır ve her kabile ve şube ol adla şöhet bulmuşlardır ve ol ad ol kavme alem olmuşdır ..." (haz. F. İz; age. s.519; yazma yaprak 9b; yazıaktarımı benim.)

Burdaki italikler işi iyiden karıştırıyor: Ebul Gazi'nin 17. yy.daki kuşları (Afsar: Beyaz doğan boyu, (Kızık ya da Kızık: Sarıca boyu, (Begdili:) Bahri boyu, (Kargin:) Su kartalı boyu... diye anılıyorsa; bu boyları duyan var mı? Kayı için şahin=şunkar, Bayındır için şahin=laçın, Beçene için alaşahin, Ava için beyazşahin=toygun, Bügdüz için şahin=italgu; Yasır için atmaca, Döger için atmaca=çalağan, Üregir için atmaca=baygu; Çavuldur için anka=devletkuşu, Çepni için devletkuşu=hümay; Salur için kartal, İgdir için kartal, Kınık için akkartal; Bayat için baykuş ... -Kuş adlarını Ross'un Kuş Adları Sözlüğü; Kuş Adları, Çince, Doğu Türkçesi, Mançuca Sözlük ve Kuş Adları İngilizce Türkçe Sözlük'le karşılaştırdımca iyice karıştırdım.

1960'lı yıllara kadar Türkmen Alevilerde topluluğun altbirimi devletin zorlayıcı araçlarına rağmen "aileye" denk gelmez. Bu birim "yolgardaşlığının zorunluluğu olarak" 2 "ailenin" oluşturduğu birimdir. Evlilik yasağı bu birimin çocukları arasında sıklıdır. Alevi Türkmenlerde Yolgardaş biriminin çocukları arasında bugün de bir tek evlilik örneğine rastlanabileceğini sanmıyorum. İzleri kalmış bir yapıda bu yasağın dışında bir örneğe rastlamak hayli ilginç olurdu. Topluluğun üyesi sayılmak ile Alevi sayılmak önce buna bağlıdır. Alevi doğulmaz, olunur.

Türkçe sözlük (1988, TDK)te "en" olarak yazılan sözcük, Türkmencedeki burunsal "ng" atıldığı için bugün "en, boy"daki en ile aynı seslendiriliyor.Anlamı ise " is. hlk. Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret." olarak açıklanmış. Eşyaya vurulan "damga" uygun; hayvanlar için ise tamamını kapsayıcı değil. Çünkü damga için şeklin, işaretin kazındığı bir kalıp/mühür gerekir. Ek olarak metale, kağıda, kumaşa farklı yöntem ve boyayla ya da boyasız işaret hakkedilir, mühürlenir. Ya tavuğun ayağına, koyunun kulağına?..

1990'lı yıllarda Ankara'da öğrenim gören, yurtlarda kalan Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistanlı öğrencilerin "belli sürelerle at etinden yemekler verilmesi için yaptıkları birkaç eylem" o dönemki günlük gazetelerde bulunabilir.

Elbet burada atların önemsizliğini öne sürmüyorum. Öyle olsaydı, Oğuzcada (Otman Baba 15. yy.ın ilk çeyreğinden itibaren Oguzca der; bak. Otman Baba Velayetnamesi, Giçik Abdal) atla ilgili şu zenginlik gelişmezdi. "... Kazan... kongur atın çekdürdi... tepel kaşga aygırına düandar bindi... gök bedevin tartdurdı... kara göne bindi... ag bedevin çekdürdi şer şemse'ddin bindi... bayrek boz aygırına bindi... kongur ath kazana keşiş deyen beg yegenek torı aygırına bindi saya varsam dükense olmaz..." (Salur Kazan... , age, 50; italikler benim; imla değiştirildi.)

Kaşgarlı divan'da türkmen maddesinde "Bunlar Oguzlardır." der ve adın alınışıyla ilgili bir rivayet anlatır. "Zülkarneyn Semerkand'ı geçmiş veTürk ülkesine doğru yönelmişti. ... Bunlar gece vakti hayvanlarını toparlayıp, zamanında kaçamamışmış. Bu adamlar ... Qınıq, Salgur ve diğerlerinden mürekkep olanlardır. ... Zülkarneyn ... bu insan taifesini ayırt edici işaretleri ve Türk damgalarıyla kuşanmış olarak gördüğünde sormadan önce türk manand "Bunlar Türk'e benziyor" demiş. O zamandan bu zamana adları bu biçimde kalmıştır. Kökünde yirmidört kavimden oluşurlar, ..." (age. s. 608).

Burda 2 uygun olmayan, 2 de uygun gerçeklik seçiliyor. Uygunsuzlar: Oğuzların Semerkand'ın doğusunda, rivayetin coğrafyasında, ki 10.yy.ın sonlarından başlayarak Karahanlı ve öncesinde Uygur yurdu, oturduklarına ilişkin kanıt yoktur. İstisnası, Arapların "9 Oguzları" Uygurlar. Zaten Araplar Orta ve Batı Asya halklarını toptan Türk olarak anarlar. İkincisi Oğuzlar tip olarak coğrafyanın Türklerine benzemiyordu ki, Kaşgarlı benzetiyor ve sormadan önce, diyor; Zülkarneyn "Türk'e benziyor" diyor. Uygun olan ise 22 boyluk bir birlik. Kaşgarlı'nın zamanında Aral- Hazar Oğuzları Kınık ve bir boyun (Salur?) ayrılmasıyla 22 kalmış olmalı. Diğer uygunluk ise, Oğuzlar ilk olarak 1000'li yılların başında Türkmen olarak adlandırılmaya başlandı. Bu ad 1050'li yıllarda yaygınlaştı. Ermeni, Rum kaynakları Türkmenlerden 11. yy.da bahsettiklerine göre. El Biruni de Oğuzların ellerini [11.yy.? ve öncesi için] "ard al Turkmaniye" diye anar (Togan, Umumi Tar., s.186).

"... Şimdi birçok kavimler, ki Oğuz Han onlara ad koymuştu, Oğuz Han neslinden değildiler. ..." (Türklerin Soykütüğü, Ebul Gazi, s. 32; haz. M. Ergin) Burada "terakime" sözcüğü neden "Türkler" şeklinde yazıldı? Biz bunun "Türkmenler" olduğunu öğrenmiştik. (Ebul Gazi'nin eserinin bir "edition

critic"i var. Aktarmaları Zühal Kargı Ölmez'in Simurg yay. 1996 tarihli çalışmasından yapmak isterdim; yazık ki yanımda yok.

"Boy. Kavim, boy, cemaat, (qabile, aşiret, reht- Oguz lehçesi). (Divan, s.198, Erdi-Yurteser). İki çeviride oldukça önemli farklar var. Kaşgarlı lehçeyi kullanmış olamaz. Bu yüzden Atalay "Oğuzca" yazar. Erdi-Eser'in çevirisinde "boy" maddesinde kabile ve hısım yok. Reht ise içerik tekrarlarıyla işi iyice karıştırıyor.

"Beşinci çadırda Yulduz Han'ın büyük oğlu Avşar'ı oturtular. Sağ oyluğu pay verdiler. Kızık onu doğradı. Torumçu atlarını tuttu" (Ebul Gazi, Şecere-i Terakime, s.46). Damgası altkenarı iki yana uzalı, sağ köşesi içten birleştirilmiş dikdörtgen. Kuşu beyaz doğan -bari akdoğan diye çevirseniz!-.

Ama Bagdad'da yazdı. Çünkü bir nedeni, Qınıq'tan çıkardığı Selçuklular kendini savunacak gücü kalmayan Abbasi halifelerinin koruyucusuydular. Çünkü Selçuklular İran'daydılar ve Bagdad'ın (1070'lerde) onların fiiliyatta olduğunca resmiyette de şehirleri olma olanağı vardı. Çünkü...

Kaşgarlı Karluk maddesinde, "qarluq. Bir Türk kavmi. Bunlar göçebedir, ama oguz değillerdir; ancak tıpkı Oguzlar gibi Türkmen'dirler" der (age. 406). Kesinlikle Kaşgarlı Karahanlıları ve dayandığı boyları kendisinden sonraki tarihçilerden iyi biliyordu. Neden Karahanlılar içinde qarlukları saymadı? Neden onları "oguz değiller" diye ama "göçebe ve Türkmen" vurgusuyla belirtti ve "çaruq-luk"taki damga belirsizliği, sayılarının azlığı bilgisi ve 10 yy.daki Karlukların Oguzeline sınırdas olması olguları acaba Oguz boybirliği içinde -Peçeneklerin altbirimleri gibi- Karlukları, en azından altbirimlerden birkaçında var saymamızı kolaylaştırır mı?

[Kalecik] Afşar bakiye(kalıntı)lerinin 1970'li yıllarda kullandıkları aile englerinde dilikler ve kulağa açılan küçük yarım daireler bulunurdu. Bunlar dilinirken hayvana acı vermemek için küçük ve kısa alınırdı. Ailemizin koyduğu engi koyun ve keçilerin sağ kulağı önden yarım daire biçimli oyuk, sol kulağı önden iki çizgili dilik idi.

Dresden yazması 148b'de "YDR". Schmiede "ayıtır" okumuş. Kaşgarlı "Oguzlar men angar söz ayıttım: ben ona söz söyledim der ..." (age. s.163).

Yazıya geçiren ya da anlatanın tarafgirliğine tam örnek: neden asi olan taş oguz? Yagmaya çağrılmayan, manevi ve maddi olarak mağdur olan onlar değil miydi? Kurulu düzeni, geleneği töreyi bozan iç oguz değil miydi?

1998'de "tarıma destek kanunu" uygulanmaya başladığında Kalecik Mal Müdürlüğü önünde kuyruk oluşturan köyler sadece Türkmen Alevi köyleriydi. Çünkü hiçbir kadın babası öldüğünde " Kadim Türkmen Hukuku"na göre nedenini bilmeden mal istememişti. Bazı sülâlerin tam dört kuşaktan beri -tapu çıkah beri?- tarlaları dipdedelerine ait tek tapuyla kalmıştı. Hanefi Türkmen ve Türk (Kıpçak?) köylerinde böyle bir sorun yoktu. Tapu işlemleri yaptırılabilseydi, yenilerde şehirli köylüler dönüm başına destekleme parası alacaklardı ki, bu yoksulluklarına bir bardak ılık çay demekti şu kredi kartlı gittikçe artan borçlanma günlerinde.

Yakın zamanlarda İttihatçıların Alevilik araştırmaları için onların yolsuz dağbaşlarındaki köylerine gidişleri, Enver Paşa'nın Çelebi Cemalettin'i öğrenir öğrenmez onu Zazaları kazanması için 1915-16'da Dersim'e yollaması, Mustafa Kemal'in 22 Kanunuevvel 1335 [22 Aralık 1919]'te Çelebi Cemalettin ve Dergahın Postbabası Niyazi Salih'e uğraması, 1982'de Evren'in İzzettin Doğan, Kamer Genç vb. danışma meclisine çağırması, 1992'de Nakşi şeyhlerin üniversitede "Türklük ve Hacıbektaş" araştırmaya merkez kurmaları, 1994 sonrası devletin üst yöneticilerinin bazı öz İslamcı Alevi kökenlilerin kurdukları vakıflara ilgisi...bing bing! "Bu mühim bir merkezdi. Bütün Anadolu'daki üç dört milyondan belki de daha ziyade miktara balığ [1919 yılında bugünkü Türkiye sınırları içinde nüfus? 8, 9 milyon? Belki 8'den daha az; elbet 1911'den 1918'e süren maceralar yüzünden] olan Alevilerin merbut buldukları Çelebi, Hacıbektaş kariyesinde oturmakta idi. O zaman Çelebi Cemalettin Efendi [1920'de ilk mecliste vekil] ve Hacıbektaş dede postu vekili Niyazi Salih Baba [Dede Baba 1925'te Amasya sürgünü; sonra küskün bir halde Arnavutluk'a gitti] idi." (Mazhar Müfit Kansu, ... Atatürk'le Beraber, s.492)

Acaba diyorum, bir "j" harfiyle bugün bile kaç kelime söylüyoruz, yazıyoruz? TDK 1968'de 16 kelime, 1988'de 72 kelime. En "Türkçesi" birincide jarse, ikincide jiujuitsu. Oysa "ng" harfiyle söylediğimiz bing ongat (sonradan onat) kelime vardı. Osmanlı toplumunun yazı bilenleri bile bu sesi "kef, sağır kef, vb." harflerle göstermişlerdi oysa. Şapkalardan, üstçizgilerden vazgeçemeyen TDK, "ng"den tabii ki vazcaymalıydı; çünkü Türkmenliğin kurduğu yurt onlara hiç ait olmadı.